

Innehåll

- 2** Ser vi slutet i tunneln?
- 5** Vad är "finansialisering?"
- 10** Reproduktivt arbete och klassamhället
- 17** En global profitkvot: ett nytt tillvägagångssätt
- 24** Mao Zedong och huvudmotsättningen
- 34** Marxistiska kristeorier
- 39** Grunderna till kapitalets cirkulation, del 1
- 42** Anwar Shaikh, konkurrensen och Lenin
- 47** Vad är logistik?

Ser vi slutet i tunneln?

LEDARE

När detta skrives – den 28/3 2021 – har 127 miljoner människor insjuknat i coronan, varav 2,8 miljoner dött, vilket ger en dödlighet på c:a 2 procent, betydligt högre än under säsonginfluensorna.

Vems är felet? Den kapitalistiska världsekonomin. I och för sig har det förekommit betydligt värre pandemier i världen under historiens gång alltifrån den justianska pesten på 540-talet, digerdöden på 1300-talet till den spanska sjukan i anslutning till första världskriget. Men idag borde förutsättningarna finnas för att framgångsrikt bekämpa en virusbaserad pandemi i världsmåttstock på grund av den medicinska vetenskapens enorma framsteg. Ändå tillåts en pandemi nästan lamslå världen.

Vad beror det på? Det kapitalistiska produktionssättet, som idag är globalt, är samtidigt anarkistiskt till sin natur; det expanderar hejdlöst och i konflikt med naturen. Covid-19 är ett virus, som muterat från vilda djur till människor, eftersom urbaniseringen – i det konkreta fallet Wuhan i Kina – leder till allt tätare kontakt mellan människor och tidigare okända virusformer.

Redan ett år före coronapandemin varnade WHO och olika forskare för risken för en ny pandemi, men de flesta regeringar i världen vidtog aldrig några säkerhetsåtgärder. Coronapandemin har hittills hårdast drabbat Europa och den amerikanska kontinenten, vilket illustreras av dödstalen. Tjeckien har 2413 döda per miljon invånare, Ungern 2071, Montenegro 1976, Belgien 1967, Slovenien 1933 och Bosnien-Herzegovina 1905 (Sverige har 1321); på den amerikanska kontinenten har USA 1691 döda per miljon invånare, Mexico 1550, Peru 1538 och Brasilien 1454. USA har de högsta absoluta dödstalen i världen före Brasilien. Orsakerna till dessa höga dödstal skiljer sig naturligtvis. I Europa är det fråga om bristande beredskap, privatiserad sjuk- och äldreomsorg, bristfälliga nedstängningar i inledningskedet och en åldersstigen befolkning. I USA, som mer liknar Europa, och Brasilien förringade respektive regeringarna virusets farlighet i pandemins inledningskedet. I Latinamerika är sjukvården dessutom underdimensionerad.

De lägsta dödstalen per miljon invånare har Vietnam 0,4, Kambodja 0,6, Thailand 1, Kina 3, Nya Zeeland 5, Laos

7, Färöarna 20 och Sydkorea 34. Det är antingen fråga om ostasiatiska stater eller östater. Färöarna har det lägsta dödstalet i Europa, ett fall, vilket gör 20 fall per miljon invånare. I de ostasiatiska staterna har regeringarna genomfört rigorösa nedstängningar kombinerat med omfattande smittspårning. I Ostasien fanns nämligen erfarenhet från andra liknande virusbaserade pandemier. Det säger sig självt att en östat eller en önation har lättare att avskärma sig från omvärlden än en stat som gränsar till flera andra stater.

När en pandemi bryter ut, kan den i inledningsskedet bara bekämpas genom karantän, nedstängningar och smittspårning. Ingen regering i världen har vågat låta coronapandemin grassera fritt för att uppnå flockimmunitet. En sådan politik skulle ha prisgivit äldre,

de med underliggande sjukdomar och de absolut fattigaste. Samtidigt finns det exempel på att länder, framför allt fattiga länder, där sjukvårdens resurser har omprioriterats för att tackla coronapandemin, som i stället fått ökade dödstal i cancersjukdomar. Den andra sidan av myntet är självklart att nedstängningarna har haft stora negativa konsekvenser för ekonomin generellt och för de fattigaste i världen. De flesta ekonomier i världen hade negativ tillväxt under 2020 och antalet fattiga beräknas ha ökat med över 100 miljoner.

Flockimmunitet kan bara uppstå om tillräckligt många har överlevt covid-19 och fått anti-kroppar, men framför allt genom massvaccinering. En rad vacciner har redan producerats och levererats. Fördelningen av dessa är ytterst ojämnt fördelade i världen; vid den ena polen

rika kapitalistiska länder, som har beställt mer vaccin än vad de egentligen behöver – vid den andra polen länder som Kongo, Somalia och Sudan, som enligt uppgift, hittills inte fått något vaccin alls. De ledande läkemedelsbolagen i världen, understödda av regeringarna i de rika kapitalistiska länderna, slår också vakt om sina patenträttigheter i stället för att släppa dem fria.

Ju längre coronapandemin pågår, desto större är risken för att viruset muterar ytterligare. Det har redan skett minst tre mutationer, den brittiska, den brasilianska och den sydafrikanska, som dessutom tycks vara mer smittsamma och eventuellt farligare än den ursprungliga varianten. Ungdom har hitintills inneburit ett relativt skydd mot att avlida i covid-19, vilket gynnat befolkningen i fattiga länder med stor andel ung befolkning. Om virusmutationerna blir mer aggressiva och tar sig ner i åldrarna, kommer det att få förödande konsekvenser, exempelvis i Afrika.

I en del västkapitalistiska länder, inklusive Sverige, har det dykt upp förvirrade, konspirationsteoretiska, högerextremistiska rörelser, som antingen förnekar att det pågår en coronapandemi, motsätter sig alla slags skyddsåtgärder och till och med motsätter sig vaccinering. Detta trots att vissa sjukdomar som smittkoppor, polio och tbc just har utrotats i de västkapitalistiska länderna tack vare vacciner. Detta visar att de mest extrema reaktionärerna har en förvriden verklighetsuppfattning, i sanning ett falskt medvetande.

Vi kommunister har i ställning målsättningen att tjäna folket; det betyder att vi motsätter oss att människor, speciellt de som tillhör de förtryckta klasserna, dör helt i onödan. Den samhälleliga praktiken består av materiell produktion, klasskamp och vetenskapliga experiment. Samtidigt som vi utgår från ett vetenskapligt synsätt i stället för konspirationsteorier när vi analyserar coronapandemin, är vi också beredda att bekämpa borgarklassens hantering av samma pandemi, särskilt om den systematiskt gynnar de redan besuttna och missgynnar proletariatet och andra arbetande, det vill säga klasskamp. Dessutom är kommunister beredda att bedriva en lång och tålmodig kamp och räds heller inte tillfälliga reträtter.

Coronapandemin har än en gång visat att kapitalismen är helt oförmögen att lösa sina inneboende motsättningar och att folkflertalet i världen alltid måste betala priset för denna oförmåga.

Vad är ”finansialisering”?

HANS KALLENIOUS

Begreppet ”finansialisering” har blivit vanligt för att beskriva dagens kapitalistiska ekonomi. Men är det en träffande karakteristik av vad som händer i ekonomin? Och hur hänger begreppet samman med andra ord, som brukar användas om utvecklingen efter 1970-talet, ”nyliberalism” och ”globalisering”?

Men ”finansiell” kapitalism är äldre än industrikapitalismen, vilken växte fram på 1700-talet i Storbritannien. Marx skilde i ”Kapitalet” mellan industriella kapitalister, handelskapitalister och penningkapitalister. För att en industriell utveckling ska komma igång krävs det en ”ursprunglig ackumulation” av pengar, vilken förutsätter existensen av kapitalister som handlar med varor, tar ockerräntor och ibland rent ut sagt sysslar med rent röveri.

Kapital kan växa genom ocker, pengar som direkt avkastar mer pengar, utan att ta omvägen via produktion av varor. Handelskapital alstrar också pengar genom försäljning av varor till ett högre pris än vad det kostade att köpa dem. Ett sådant ”handelskapital” har ju existerat i många tusen år. Men i och med

uppkomsten av industrikapital kan kapital i form av pengar fås att växa genom att produktion av varor alstrar mera värde än vad arbetskraften i lön. Att de med andra ord arbetar en del av sin arbetstid åt sig själva och resten av tiden för ägaren av fabriken, industrikapitalisten. Förutsättningen är givetvis att det existerar ”fria” arbetare, som kan sälja sin arbetskraft men som inte är livegna hos någon feodalherre.

I den bild av det kapitalistiska systemet som Marx ger i ”Kapitalet” har industrikapitalisten huvudrollen, medan handelskapitalister och penningkapitalister (banker m.m.) har en underordnad roll. Penningräntan som kapitalisten betalar till banken utgör endast en andel av det mervärde, som utvunnits under arbetet. Handelskapitalisten köper varan för ett pris under varans värde och säljer den till ett pris som i genomsnitt motsvarar värdet och kan alltså också lägga beslag på en del av varans värde.

En del teoretiker anser att denna Marx 1800-talsbeskrivning är förlegad idag, att idag den s.k. reala ekonomin, d.v.s. produktionen av varor och tjänster, nu domineras av de finansiella sektorerna,

d.v.s. av banker, försäkringsbolag och fastighetsbolag (den s.k. FIRE-sektorn, Fire, Insurance, Real Estate). Uppstår alltså de stora vinsterna i dag ur räntor, ur pengar som direkt avkastar pengar och inte ur produktionen? Gäller inte längre Marx teori om hur kapitalismens ekonomi fungerar?

Om man ser till statistiken över i vilka sektorer som vinsterna uppstår idag så stämmer denna tes att det är finanssektorn och inte den ”reala ekonomin” som dominerar i dag, i åtminstone USA, Europa och Japan. ”Mellan 1980 och 2005 ökade värdet av världens finansmarknader från 109 till 316 procent av den globala bruttonationalprodukten. I en tid då värdet av världens samlade produktion ökade kraftigt, växte alltså finansmarknaderna ännu snabbare”¹ Men det här behöver inte betyda att mervärdet *uppstår* i finanssektorn. Finanssektorn skulle ju genom någon mekanism kunna *lägga beslag på* en allt större del av det mervärde som uppstår i varuproduktionen. Mervärdet i sig uppstår ju genom att kapitalisten lägger beslag på det mervärde som arbetaren producerar.

En teoretisk föregångare till en tänkbar sådan mekanism finns i David Ricardos idéer från början av 1800-talet om kapitalismens mörka framtid. Anledningen till hans pessimism var att han förutsåg att en allt större andel av mervärdet med tiden skulle tillfalla jordägarna i form av jordränta (arrende). Ricardos argument var att i och med befolkningsökningen skulle allt sämre

jord behöva odlas upp. Den växande jordräntan från de bördigare jordarna skulle därmed hamna hos markägarna. Samtidigt blev livsmedlen dyrare och lönerna därför måste öka.

Ricardos förutsägelser stämde ju inte, bl.a. för att han underskattade den tekniska utvecklingen inom jordbruket. Jordräntor och löneökningar åt faktiskt inte upp profiterna. Men det kanske börjar ändras: en del finansialiseringsteoretiker har hävdade att jordräntan numera ökar. Det handlar inte bara om icke-marxistiska ekonomer som Michael Hudson utan även marxistiska ur den s.k. Monthly Review-skolan, som Samir Amin, vilken anser att detta speciellt gäller för relationen mellan de rika länderna och tredje världen.

Det bör påpekas att när man läser texter på engelska kan det vara förvirrande för en svensk att ordet på engelska för jordränta är ”rent”, medan bankränta kallas ”interest”. ”Rent”, jordränta, är en inkomst som uppstår ur äganderätten till en tillgång som ägaren låter en kapitalist utnyttja under produktionen mot betalning. Det kan vara mark, men man kan också se t.ex. patent som en källa till jordränta. Patentägaren har ensamrätt under en viss tid vilket ger honom juridisk rätt att kräva licenspengar för utnyttjandet av den ”intellektuella egendom” som patentet utgör. Upphovsrätt till litteratur och musik är en liknande företeelse som kan förknippas med jordräntebegreppet.

Vad är det då för mekanism som idag överför mervärde från industrikapitalet till finanskapital av olika slag? En

ekonom som lagt fram en sådan teori är just Michael Hudson. Han beskrev finansialiseringen som ”a lapse back into the pre-industrial usury and rent economy of European feudalism” [ett återfall till en förindustriell ocker- och räntekonomi hos den europeiska feodalismen]. Hudson blandar här ihop den förindustriella, ”merkantila” kapitalismen med feodalismen, som huvudsakligen inte var en penningekonomi. Ocker var trots de medeltida religiösa förbuden ändå något som hela tiden förekom inte endast under den feodala perioden utan även tidigare. Men den jordränta som Marx beskrev i tredje bandet av ”Kapitalet” var en rent kapitalistisk företeelse och ska inte förväxlas med det arrende som den livegne bonden var tvingad att lämna över till sin godsherre.

I en annan intervju 2003² pekar Hudson i stället på bankräntornas roll i allmänhet: [“only debts grew exponentially, year after year, and they do so inexorably, even when—indeed, especially when—the economy slows down and its companies and people fall below break-even levels. As their debts grow, they siphon off the economic surplus for debt service (...) The problem is that the financial sector’s receipts are not turned into fixed capital formation to increase output.

[Endast skulderna växte exponentiellt, år efter år och de gör det så obevekligt t.o.m. när — speciellt när — ekonomin saktar ned och dess företag och människor ramlar under nollpunktsnivåer. Medan deras skulder växer, suger de upp det ekonomiska överskottet till

skuldbetalningar (...). Problemet är att den finansiella sektorns intäkter inte förvandlas till bildning av fast kapital för att öka produktionsresultatet.]

Det här uttalandet påminner om en periodvis populär teori på internet om pengar. Den går ut på att när banker går med på att låna ut pengar så skapas genom lånekontraktet dessa pengar ”ur tomma intet”. Men då låntagaren är skyldig att betala tillbaka lånet plus ränta, så kommer dessa fiktiva pengar att öka exponentiellt. Enligt dessa idéer är nämligen alla pengar krediter i någon form, vilket förresten också är en tes också inom dagens MMT-rörelse. När ett lån ska betalas tillbaka till banken, så måste även räntan betalas. Men varifrån kommer de pengarna? Jo, det enda sättet enligt teorin är att betala dem genom att ta upp mera lån! Systemet är därför i längden ohållbart enligt dessa teorier.

Kornet av sanning i denna bisarra idé är att banker faktiskt skapar vad Marx kallade kreditpengar. Dessa pengar uppstår och försvinner hela tiden genom lån som tas och betalas tillbaka. De bidrar till efterfrågan i ekonomin och förstärker högkonjunkturerna. Under överproduktionskrisen som avslutar högkonjunkturen slutar krediterna att fungera som betalningsmedel och alla kräver plötsligt kontanter, ”riktiga” pengar.

Men att den växande skuldsättningen spelar en viktig roll i finansialiseringen stämmer. Det handlar då inte enbart om företagens skulder utan även om

de ökande konsumtionsskulderna, bostadslånen och kreditkortsskulderna. Kapitalet satsar ju på det som är lönsamt och då spelar det ingen roll om det handlar om att producera nyttigheter eller om ockerverksamhet. Frågan är snarare: varför har det blivit så mycket lönsammare med finansiell verksamhet än med produktiv sådan?

Ett svar på den frågan kan vara Marx lag om profitkvotens fallande tendens: lönsamheten tenderar att minska med tiden i produktionen. Kapital dras då ur denna och strömmar över till lönsammare verksamheter. Det kan handla om spekulation i fastigheter eller i värdestegringar hos aktier och andra s.k. värdepapper. Spekulationen har länge dessutom stimulerats av centralbankernas lågräntepolitik. Ett annat sätt att försöka behålla profitkvoten är att kapitalet flyttar till länder med billigare arbetskraft, i Mexiko, Kina och andra asiatiska länder.

En tendens under nyliberalismen har varit privatiseringarna av offentlig verksamhet, vilket haft till följd att den infrastruktur som tjänat det kapitalistiska samhället som helhet, kvalitetsmässigt har blivit sämre. Kapitalismens förfall förstärks.

En aspekt på finansialiseringen är de allt fler finansiella kriserna sedan 80-talets början. Dessa beskrivs detaljerat i Kindlebergers "Manias, panics, crashes". En viktig roll har avregleringen av kapitalrörelserna mellan länder spelat, liksom att införandet av flytande växelkurser efter att Bretton Woods-systemet slutade fungera. Valutaspekulationen ökade då

dramatiskt. Men även kapitalströmmarna till olika för tillfället lovande utländska marknader, vilket resulterade i "bubblor" på både aktie- och fastighetsmarknader i dessa länder. När bubblorna sprack drogs kapitalet tillbaka och banker i dessa länder kraschade och länderna hamnade i betalningsbalansproblem. Länder som Mexico, Argentina, Ryssland och Malaysia drabbades hårt. Men även Sverige, Norge och Finland råkade ut för detta under den s.k. nittiotalskrisen.

Den svenska finansialiseringen finns beskriven i en intressant rapport från Katalys: "Finansialiseringen av Sverige: På väg mot nästa kris?"³ Budskapet är att den ekonomiska politiken i Sverige radikalt lades om efter nittiotalskrisen, från att ha stöttat exportindustrin till att i stället främja bankerna. Numera inriktar sig bankerna inte längre huvudsakligen på lån till industrin, utan på bostadslån. Bostadspriserna har ökat genom otillräckligt bostadsbyggande och människor tvingas låna pengar för att överhuvud taget kunna bo. Man skulle kunna se det här som *en* metod för kapitalet att ta tillbaka de löneökningar som arbetarklassen lyckades erövra under efterkrigstiden fram till 1990-talet...

Vilken roll spelar finansindustrin och finansialiseringen för kapitalismens förmåga att överleva? Idag tycks den ju till stora delar vara ett symptom på ett system som håller på att förfalla. Produktion av varor har mer och mer ersatts av spekulation. Men riktigt så enkelt är det nog inte. Den finansiella delen av kapitalismen har hela tiden varit

en nödvändighet för dess funktionssätt. Kapital är ju faktiskt pengar som alstrar mer pengar på olika sätt. Det är mycket rationellare att ha pengar på banken än guldmynt i madrassen!

Rudolf Hilferdings ”Das Finanzkapital” från 1910 var en av inspirationskällorna till Lenins ”Imperialismen som kapitalismens högsta stadium”. Där framställer han hur bankerna tog den ledande rollen gentemot industrin. Sammansmältningen av dessa två typer av kapital kallade han för finanskapital. Men finanskapitalen var inte den parasitära företeelse för honom som vi betraktar den idag. Tvärtom var det bankerna som finansierade de nya företagen och rent praktiskt bildade de nya aktiebolagen. Därvid menade Hilferding, var det bankerna som lade beslag på den framtida företagsvinsten, medan aktieägarna endast fick ut räntedelen av mervärdet. . Finanskapitalet spelade en viktig roll i den snabba tillväxt som den tyska kapitalismen genomgick kring förra sekelskiftet.

Hilferdings modell för hur monopolkapitalismen fungerar anses av en del stämma bra för Tyskland och även för länder som Sverige med sin ”storfinans” med Wallenberg, medan bankerna i Storbritannien och USA aldrig fick samma avgörande betydelse för styrningen av industriföretagen.

Detharpåpekatsatttrettioårsdepressionen följde på en kraftig ”finansialisering” under 1920-talet. Då menar man kanske i första hand aktiespekulationen före kraschen 1929. Men visst finns det stora

likheter med dagens ”finansialisering”. Under perioden efteråt, i USA kallad för New Deal, vidtogs politiska åtgärder att begränsa spekulatören. Frågan är om det vore möjligt att idag reformera kapitalismen så att den börjar ägna sig åt produktiv verksamhet igen. Det är i varje fall förhoppningarna hos nya keynesianer, där MMT och Katalys är två exempel på denna reformism. Idag är det svårt att se några tecken på att framgångar för en politik riktad mot finansialiseringen skulle synas vid horisonten.

Källor:

- 1 Wikipedia, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Finansialisering>
2. Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Financialization>
3. https://www.katalys.org/wp-content/uploads/2017/11/Katalys_Finansialisering-av-Sverige_webb.pdf

Reproduktivt arbete och klassamhället

SETH DANIELSSON

En slående affisch från det brittiska konstnärskollektivet Red Women's Workshop konstaterar att "kapitalismen förlitar sig även på hemarbete." Affischen visar ett löpande band där en manlig proletär blir ompysslad och omvårdad av en kvinna, för att sedan skickas tillbaka till fabriken. Det är en kortfattad sammanfattning av vad det produktiva lönearbetets dialektiska motpart, det obetalda reproduktiva hemarbetet, går ut på. Inte enbart inom kapitalismen, men i de föregående klassamhällena. Alla klassamhällens produktionsförhållanden har medfört olika sätt att organisera reproduktionen av arbetskraften, en nyckelfråga för den härskande klassen i slavsamhället, feodalism som i kapitalismen. Även då det reproduktiva arbetet har tagit olika karaktär genom historien, har det sedan privategendomens uppkomst varit en börda axlad av kvinnor. Att det var just kvinnor som blev världens källa till reproduktivt arbete var inte ett historiskt eller biologiskt öde, utan ett resultat av årtusenden av klasskamp. En genomgång av reproduktivt arbete i urkommunismen, slavsamhället, feodalism, kapitalismen och socialismen ger oss många

insikter om denna viktiga men för ofta förbisedda del av det samhälleliga arbetet.

Urkommunismens arbetsdelning

Ny arkeologisk och antropologisk forskning¹ har visat, att det finns goda skäl att anse tidigare föreställningar om en sträng könsarbetsdelning under äldre stenåldern, vad marxister kallar urkommunismen, som föråldrade och felaktiga. Arkeologisk forskning visar istället fynd som tyder på att kvinnor, liksom män, deltog i jakt. Dessa fynd visar på att fysisk förmåga, inte kön, var grunden för den urkommunistiska arbetsdelningen. Samhällsprincipen *från var och en efter förmåga, åt var och en efter behov* verkar ha varit ledande. Men om fysisk förmåga var drivande, vad blev de av de människor i jägar-samlarsamhället som inte kunde delta i jakten? De hade huvudansvaret för den *omedelbara reproduktionen av stammen*, en omfattande uppgift för människosläktet.

I jämförelse med våra närmaste släktingar schimpanserna och bonoboerna har människan en mycket utdragen barndom. Ett mänskligt barn behöver

1. Randall Haas, et. al. "Female hunters of the early Americas" *Science Advances* Vol. 6, no. 45, 2020-11-04.

omhändertagande och hjälp under ett långt tidsspann. ”Människan föds med en kropp så outvecklad att den inte klarar sig om den inte omedelbart börjar ingå relationer till andra människor” som Nina Björk uttryckte det². Vi når inte vår fulla kapacitet fören de sena tonåren. Detta biologiska faktum är bestämmande för detta första stadium av människans sätt att utföra det reproduktiva arbetet. Stammen hade ett kollektivt ansvar för varje barns uppfostran, detta gav uppgifter inte enbart till mödrar, utan till äldre stammedlemmar som inte längre var i fysisk form³. Detta sätt att organisera reproduktionen hade det tidiga människosläktet gemensamt med övriga hominider.

Urkommunismens era var karg och hård, med korta liv för människorna. Det nomadiska livet producerade små samhällen och människan hade ej bemästrat naturen i någon större mån, utan levde under dess nycker. Det hårda klimatet frammanade inte de självständiga individer, den nyttomaximerande *homo oeconomicus* som modern ekonomisk teori säger att människan är. Istället ser vi en relationell människa som samarbetar inom sin stam för att garantera kollektivets överlevnad. Att detta sprängdes var inte resultatet av människans inneboende egoism, utan uppkomsten av betydande överskott,

2. Nina Björk, *Fria själar. Ideologi och verklighet hos Locke, Mill och Benedictsson* (Wahlström & Widstrand, 2008). S. 10.

3. Sarah Blaffer Hrdy utvecklar om de tidiga människornas barnuppfostran i boken *Mothers and Others: The Evolutionary Origins of Mutual Understanding* (Harvard University Press, 2011).

4. Friedrich Engels, *Familjens, privategendomens och statens ursprung* (Proletärkultur, 1981). S. 70-71.

av klassamhället, slaveriet och staten.

Slavsamhället och nya organisationsformer

När människan började bruka jorden och blev bofast uppstod nya behov av samhällsorganisering. I och med att människan med eld och sten-, senare bronsverktyg, kunde övervinna naturen och börja böja den efter sin vilja, kunde de även börja odla. De nya överskotten och rikedomarna sprängde det gamla kollektivet. Privategendomens ägare beväpnade sig och organiserade sig för att skydda sitt markinnehav och sitt överskott från de icke-ägande. Staten som repressiv apparat växer fram och människans stammar övergår till större samhällen med tydliga klasser. Arbetsdelningen blir baserad inte enbart på fysik, utan på kunskap och hantverk. Enligt Engels är det i denna era som ”det kvinnliga könets världshistoriska nederlag” sker, när den tidigare modersrätten (att barn räknades som tillhörande modern, inte fadern) faller. ”Mannen blev styrande också i hemmet, kvinnan degraderades, förslavades, blev slavinna åt hans lusta och enbart en automat för att sätta barn till världen.”⁴ Engels formulering låter slagkraftig, men frångår en grundläggande klassanalys.

Han gör *en grupp av kvinnors* erfarenheter allmängiltiga. Slavinnor blev inte förslavade av deras äkta män, hade ingen familj och fick arbeta tillsammans med manliga slavar, i slavägarnas hem, på åkrarna och i gruvor. Engels behandlar istället alla kvinnor som en separat klass gentemot alla män – oavsett klasstillhörighet. Han fortsätter:

Arbetsdelningen i familjen hade reglerat egendomsfördelningen mellan man och kvinna. Den hade förblivit densamma och dock vände det nu upp och ner på det hittillsvarande husliga förhållandet, uteslutande emedan arbetsdelningen utanför familjen hade blivit en annan. Samma orsak, som hade försäkrat kvinnan hennes tidigare herravälde i huset: att hon uteslutande sysslade med husligt arbete, samma orsak säkrade nu mannens herravälde i huset: kvinnans husliga arbete förlorade sin betydelse vid sidan av mannens förvärvsarbete: detta var allt, det förra var bara en obetydlighet.⁵

Engels projicerar sin samtid på det förflutna och gör, likt många antropologer från 1800-talet, de borgerliga familjeförhållandena till hela historiens familjeförhållande. Under slavsamhället deltog kvinnor i högsta grad i den samhälleliga produktionen. Att tala om förvärvsarbete kontra hemarbete är också en historisk anakronism. Slavsamhället hade fortfarande en ekonomi där de flesta producerade allt i det egna hemmet. Hemarbetet: att väva tyg, spinna garn, sy kläder, dreja keramik, förvara och bevara

mat, baka bröd, tillaga kött och så vidare var alla en del av hushållsekonomin. Överskott från detta kunde också säljas vidare. Den grekiska historikern Herodotos skriver utförligt i *Historia* om de egyptiska kvinnornas deltagande i samhällslivet, på marknader och så vidare. Herodotos förfasan över att egyptiska män tog hand om barn och städning visar också på att könsarbetsdelningen vid den här tiden inte var helt strikt.

Framställningen ovan gäller främst självägande bönder. Men även i andra produktiva klasser, såsom hantverkare, är inte könsarbetsdelning helt given heller. Kvinnor deltog som försäljare på marknader och deltog i sina mäns hantverk. Samhällets klasskaraktär, inte en historiskt övergripande evig könsarbetsdelning, reglerar förhållandena vilka kvinnor, liksom män, lever under. Att kvinnor i bondeklassen fick ta ett större ansvar för barn är bekräftat. Men även här fick de hjälp av äldre släktingar och äldre syskon. Slavägande familjer ser inte på något sätt ut som den borgerliga kärnfamiljen, det reproduktiva arbetet i den härskande klassen sköts av slaverna, män och kvinnor, som styrs av hushållets *domina* – härskarinna.

Slavsamhället tillför dock en ny dimension till det reproduktiva arbetet – reproduktionen av arbetskraften. Slaverna levde nästintill aldrig i familjer, deras barn frantogs dem och deras liv var korta. Slavsamhällets främsta reproduktionsätt av arbetskraften var erövrandet av nya områden och förslavandet av

5. A.o. S. 206.

nya människor. Detta förklarar att majoriteten av slavar under historien var män, slavarna förväntades inte sätta nya slavar till världen, utan de skulle ersättas av en nyligen förslavad. Detta gäller inte enbart för antikens slavsamhällen (Grekland, Romarriket) utan även slavsamhällen under den kapitalistiska eran såsom Västindien och södern i USA. Jamaica, till exempel, hade plantager utan kvinnliga slavar så sent som 1790-talet och hade en okänt hög dödlighet bland slavarna, som dog efter cirka 20 år på ön⁶. Den amerikanska södern utvecklade en för slaveriet unik institution, avlandet av människor. Hela plantager kunde hänges enbart åt att avla nya slavar⁷. Detta skedde efter att den transatlantiska slavhandeln hade förbjudits och börjat bekämpas, vilket krävde av slavägarklassen nya lösningar. Även här ser vi kollektiva former för uppfostran av barn och ett exempel på hur man ingalunda kan hävda att alla kvinnor förvisades till hemmet. Slavkvinnorna arbetade på fälten och i slavägarnas hem. De odlade och skördade bomull, tobak och majs. De lagade mat åt

slavägarna och uppfostrade deras barn. De var högst delaktiga i produktionen som gjorde USA till ett rikt land⁸.

Reproduktionen av arbetskraften tog andra former för de självägande klasserna, hantverkare och självägande bönder. Här gick arbetet i arv genom de egna barnen – men det betyder inte för den delen att uppdelningen arbete-hem, man-kvinna existerade i den meningen Engels gör gällande. En del av uppfostran för barnen här var ju arbetet i sig självt, som de fick lära sig av en förälder. Hemmet var dessutom arbetsplats, inte tillflyktsort, som den sedan skulle idealiseras att vara under kapitalismen.

En sista aspekt på reproduktivt arbete som slavsamhället introducerade var *reproduktionen av den härskande klassen*. Som påtalats tidigare lämnades även detta till slavarna – ett genomgående tema för härskande klasser historien igenom.

6. Martin Forster och S.D. Smith, "Surviving slavery: mortality at Mesopotamia, a Jamaican sugar estate, 1762-1832" *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*. Vol 174. No. 4. S. 907-929. Randy M. Browne "The Reaper's Garden: Death and Power in the World of Atlantic Slavery (review)" i *Journal of the Early Republic* vol. 29, s. 336-339 ger en dödlighetssiffra för slaver på 10% i koloniala Jamaica.

7. Se Ned Sublette och Constance Sublette, *The American Slave Coast: A History of the Slave-Breeding Industry* (Lawrence Hill Books, 2016).

8. Om slaveriet som helhet i den amerikanska södern, se Eugene D. Genovese, *Roll, Jordan, Roll. The World the Slaves Made* (Vintage Books, 1974) samt Edward E. Baptist, *The Half Has Never Been Told. Slavery And The Making Of American Capitalism* (Basic Books, 2016).

För specifikt slavkvinnornas upplevelser se Angela Y. Davis, *Women, Race & Class* (Vintage Books, 1983) samt Deborah Gray White, *Ar'n't I a Woman? Female Slaves in the Plantation South* (W.W. Norton Company, 1999).

Den feodala eran

Slaveriet som dominerande samhällssystem kollapsade under vikten av sina egna motsättningar – den främsta av vilken var att samhällets fria medborgare livnärd sig parasitiskt på den förslavade befolkningen. Med Romarrikets försvagade militära ställning blev det allt svårare att reproducera slavarbetskraften, samtidigt som slavarnas produktivitet inte var stor nog för att livnära det övriga samhället. Detta tillsammans med slavarnas konstanta klasskamp mot sina ägare, gjorde slaveriet ohållbart. Slavarna frigjordes under århundrande före och efter det romerska rikets kollaps i väst år 476 e.Kr. En ny ekonomisk ordning bröt fram – baserat på ägandet av mark före människor. Den alltmer dominerande kristna tron befäste detta förhållande. Att äga en annan människa var en synd, men att äga jorden som människor levde av och tvinga dem att arbeta åt en herre var varken synd eller dygd.

Feodalismens livegenskap förändrade i grunden inte familjeförhållandena eller relationen mellan produktion och reproduktion. Familjen och dess hem var arbetsplats, skola och vårdhem. Familjefadern i en livegen familj hade hjälp av sina barn, möjligtvis sina bröder och möjligtvis sina egna föräldrar utöver stödet från sin hustru. Familjemodern hade sina döttrar och sin svärmoder. ”I det förkapitalistiska samhället så ansågs arbetet från varje medlem av den

livegna gruppen tjäna ett syfte: att berika feodalherren eller vår egen överlevnad.”⁹ Detta gäller inom jordbruket och dess sociala förhållanden. I medeltidens städer rådde andra klassförhållanden. En hantverkarfamilj hade råd och möjlighet att anställa pigor för att avlasta sig från hemarbetets omfattande bördor – detta blev allt mer utbrett då de växande städerna skapade nya behov, speciellt inom traditionellt kvinnliga hantverk, främst då textilproduktion.

En annan faktor för kvinnliga stadsbors ökande deltagande i produktionen och på marknaden var bristen på män under den sena medeltiden (1400- och 1500-talen). Pest och krig ter sig var de vanligaste skälen till denna könsobalans. I 1400-talets Nürnberg gick det 1207 kvinnor på 1000 män. Denna obalans i just städerna kan också förklaras av att kvinnor, som inte hade någon äganderätt och i brist på män att gifta sig med, emigrerade från landsbygden i större skala¹⁰.

Den feodala erans guldålder i Västeuropa, alltså 1300–1500-talet, såg alltså ett ökande deltagande från kvinnor i den samhälleliga produktionen och på marknadsplatserna. Kvinnan som en ”hemmets ängel” existerade inte. Det skulle kräva brutala omvälvningar för det arbetande folket i Europa för att skapa den totala skiljelinjen mellan arbete och hem, produktion och reproduktion.

9. Mariarosa Dalla Costa och Selma James, *Women and the Subversion of the Community* (Pétroleuse Press). S. 5.

10. Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale. Women in the International Division of Labour* (Zed Books Ltd, 1998). S. 78, 79.

Kapitalismen separerar produktivt arbete från hemarbetet

Det nya produktionssättet medförde den största förändringen i mänskliga samlevnadsformer sedan privategendomens uppkomst. Med det framväxande fabrikkssystemet separeras produktionen bort från hemmet. Hantverkare och bondhustrur slås ut, de varor de tidigare producerat hemma skapas nu i en massiv skala. Under den industriella kapitalismens barndom drogs hela familjer in i systemet, likt tidigare krävdes hela familjeenhetens arbetsinsatser för att livnära dess medlemmar. Skillnaden var att det industriella arbetet fördes i ett tempo och i en miljö som var fysiskt och psykiskt nedbrytande. Den tidiga arbetarrörelsens självförsvar mot kapitalets framfart inriktade sig till en början till mångt och mycket på just frågan om barnarbetet och senare kvinnoarbetet. Under 1800-talet i England speciellt drev arbetarrörelsen igenom förbud mot barnarbete, krav på att även arbetarklassens barn skulle få tillgång till skola och rätt att växa upp utanför fabriken. I England växte också konceptet om familjelönen fram – att en mans inkomst skulle vara tillräckligt för att försörja en familj med fru och barn.

Det nya lönearbetet förändrade arbetsformerna i grunden. Där tidigare allt arbete som utförts i hemmet bidragit till familjens överlevnad blev nu mannens inkomst den bestämmande faktorn, resterande medlemmar i familjen blev beroende av denna. Barnens utestängning från arbetet, där de tidigare fått lära sig

arbeta från ung ålder av sina föräldrar, skapade också nya behov av omsorg och uppfostran. Det krävdes av den proletära familjen att en familjemedlem tog ansvar för barn och hem. Arbetarrörelsens lönepolitik gick aktivt ut på att utestänga kvinnor från arbete under större delen av 1800-talet, detta för att skydda manliga medlemmar från lönekonkurrens från lågbetalda kvinnor. Denna politik, tillsammans med förändringar i barnuppfostran, skapade en ny kategori: hemmafrun.

Denna uppdelning var i längden tacksam för kapitalet. Hemmafruarna var en konstant liggande arbetskraftsresurs som kunde sättas i bruk och problemet med att reproducera arbetskraften löstes. I *Kapitalet* skriver Marx:

Det kapital, som används för inköp av arbetskraft, omsättes i livsmedel, som förbrukas och tjänar till att reproducera arbetarens muskler, benstomme, nerver, hjärna osv. och till att frambringa nya arbetare. Inom gränserna för det absolut nödvändiga är därför arbetarklassens individuella konsumtion en återförvandling till ny arbetskraft av de livsmedel, som kapitalet har betalat för arbetskraften, och denna nya arbetskraft kan återigen exploateras av kapitalet. Detta är produktion och reproduktion av kapitalistens mest oumbärliga produktionsmedel, arbetaren själv. Arbetarens individuella konsumtion

är alltså ett led i kapitalets produktion och reproduktion...¹¹

De livsmedel som kapitalet betalar för behövs, då som nu, förädlas. För att bli mat måste råvaror tillagas, kläder måste tvättas och lagas och det finns även en aspekt av återhämtning. All produktion kräver denna reproduktionsprocess, inom kapitalismen började för första gången en hel grupp av mänskligheten avsättas för att enbart arbeta reproduktivt.

Det ska sägas att detta är en abstraktion, även inom kapitalismens finns det andra sätt att reproducera arbetskraften. Slaveriet existerar än, likaså arbetsläger. En välfärdsstat har även växt fram i imperialistländerna, som övertagit några av de ansvar som fallit på kvinnor. Det ska dock påtalas att de uppgifter som staten övertagit, barnomsorg samt skola och äldrevård, är också just de sysslor som skulle undandra arbetskraft från marknaden under arbetarens mest produktiva år, 35-65. Gifta kvinnor lönearbetar i lika stor utsträckning som män på 2020-talet, men tar fortfarande större ansvar för hem och barn än män. För kapitalisterna är det fortfarande mer lönsamt att låta en del av arbetskraften undandragas från marknaden under perioder av deras produktiva år, istället för att låta samhället betala för att utföra det reproduktiva arbetet. Uppdelningen produktion-reproduktion samt arbete-hem växte fram och kvarstår under kapitalismen för att det är en del av dess politiska ekonomi.

Den kapitalistiska ekonomin har alltid haft en tvetydig relation till den kvinnliga arbetskraften. Kapitalistklassen har i perioder välkomnat kvinnor, för att i perioder stänga dem ute. Systemet kräver också fortfarande det obetalda hemarbetet och fortsätter att bero på att kvinnor utför det. Motsättningen mellan produktivt och reproduktivt arbete, mellan lönearbete och hemarbete kan endast upplösas med den socialistiska revolutionen och det efterföljande socialistiska uppbygget. En del av övergången till det kommunistiska samhället är att förvandla det obetalda hemarbetet till betalt arbete som samhället ansvarar för. Utan en sådan utveckling kan vi inte upplösa den specifika form av kvinnoförtryck som kapitalismen fött fram, dubbelarbetet.

11. Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*. Första boken. *Kapitalets produktionsprocess* (övers. Ivan Bohman). Arkiv förlag, 2013. S. 503.

En global profitkvot: ett nytt tillvägagångssätt

MICHAEL ROBERTS

(ÖVERSÄTTNING: RICKARD B. TURESSON)

Marx kapitalismmodell utgår från världsekonomin och börjar med ”kapital i allmänhet”. Det var på den abstraktionsnivån som Marx utvecklade sin modell för kapitalismens lagar och i synnerhet vad han ansåg vara den viktigaste rörelselagen i den kapitalistiska produktionsprocessen, lagen om profitkvotens fallande tendens.

Profitkvoten är den bästa indikatorn för kapitalets ”hälsotillstånd” i en kapitalistisk ekonomi. Den anger ett betydande förutsägbart värde för framtida investeringar och sannolikheten för en lågkonjunktur eller nedgång. Så nivån och inriktningen för en global profitkvot kan fungera som en viktig vägledning för den framtida utvecklingen av den kapitalistiska världsekonomin.

Men i den verkliga världen finns det många kapital; ingen världskapitalistisk stat överhuvudtaget utan många nationella kapitalistiska stater. Därför finns det hinder för upprättandet av en världsekonomi och hinder för en global profitkvot på grund av arbetskrafts-, handels- och kapitalrestriktioner, som

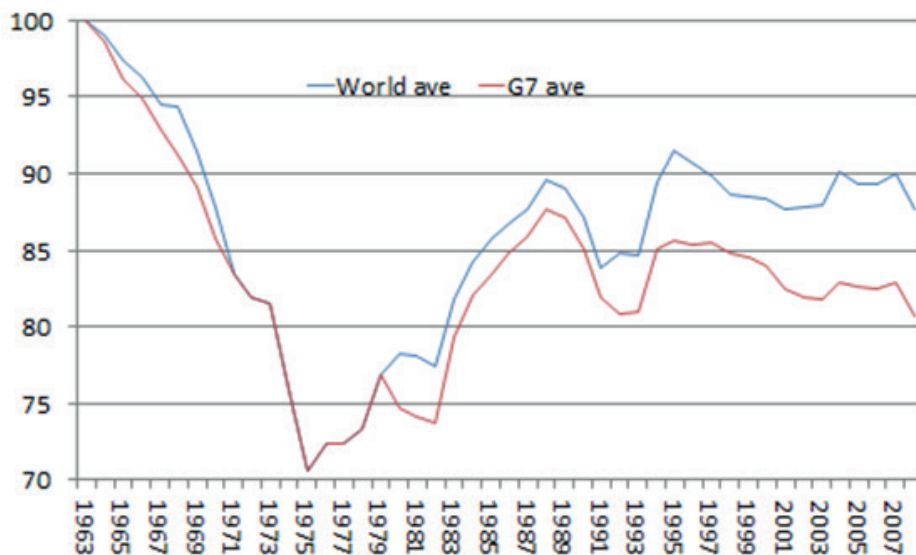
syftar till att bevara och skydda nationella och regionala marknader från flödet av globalt kapital. Ändå har det kapitalistiska produktionssättet nu spridit sig till varje hörn av världen och ”globaliseringen” av handel och kapitalflöden gör uppgiften att mäta den globala profitkvoten mer realistisk och urskiljbar.

Mitt första försök att mäta en global profitkvot skedde i en uppsats 2012.¹ Ett korrekt mått på den globala profitkvoten skulle behöva lägga samman allt konstant och variabelt kapital i världen och uppskatta det totala mervärde som detta kapital tillägnar sig. Vid den tiden verkade detta vara en omöjlig uppgift. Så det vägda genomsnittet av nationella profitkvoter var det enda möjliga sättet att få fram en siffra.

Jag försökte fastställa en global profitkvot som inkluderade alla G7-ekonomier plus de fyra ekonomierna i BRIC-förkortningen (Brasilien, Ryssland, Indien och Kina – vår anm.). Detta täckte elva toppekonomier och utgjorde en betydande del av den globala BNP:n. Sedan använde jag de utvidgade Penn

1. <http://gesd.free.fr/mrwrate.pdf>

En global profitkvot (Index 100 = 1963)

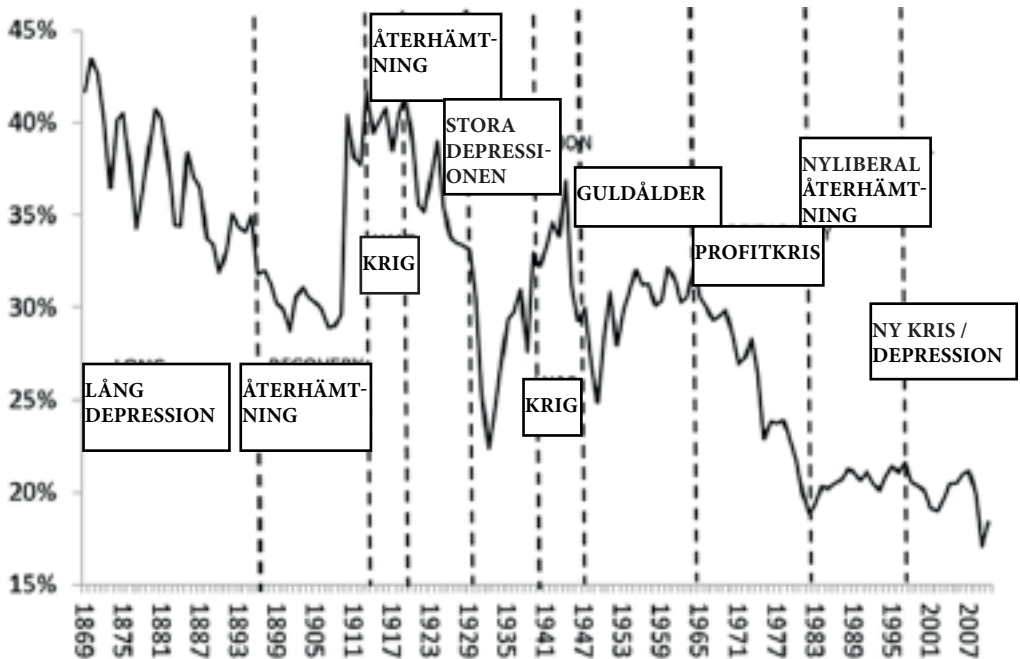
World Tables ², som konstruerades av professor Adalmir Marquetti från Brasilien. Jag vägrade de nationella skattesatserna för storleken på BNP, även om den genomsnittliga räntenivån i genomsnitt inte tycktes avvika väsentligt från det vägda genomsnittet.

Jag fann att 1) det skedde en nedgång i den globala profitkvoten med utgångspunkt från 1963 års uppgifter och utvecklingstakten återhämtade sig aldrig till 1963 års nivå fram till 2013; 2) profitkvoten nådde en bottennivå 1975 och steg sedan till en topp i mitten av 1990-talet; 3) därefter var profitkvoten i världen statisk eller något fallande.

Sedan återupptog jag mätningen av den globala profitkvoten. Under mellantiden hade Esteban Maito utfört ett banbrytande arbete ³ med en liknande mätmetod (nationella räntor viktade för BNP) för 14 länder, men med hjälp av nationell statistik, inte de utvidgade Penn World Tables, och gått tillbaka till 1870 för vissa länder. Maito bekräftade min mer begränsade studie av en tydlig nedåtgående trend i fråga om den globala profitkvoten, även om det fanns perioder med partiell återhämtning i både kärn- och perifera länder. Maito reviderade och uppdaterade sitt arbete för ett kapitel i

2. <https://sites.google.com/a/newschool.edu/duncan-foley-homepage/home/EPWT>

3. <http://gesd.free.fr/maito14.pdf>

World in Crisis : en global analys av Marx lönsamhetslag ⁴– nödvändig läsning.

Diagrammet nedan är min tillämpning av Maitos arbete. Maito visade att beteendet hos profitkvoten på kapitalbeståndet bekräftar Marx förutsägelser om den historiska trenden för produktionssättet. Det finns en varaktig tendens att profitkvoten faller under kapitalismen och Marx lag fungerar. Maito fann också att det uppträdde en stabilisering och till och med en ökning av den globala profitkvoten från början eller mitten av 1980-talet fram till slutet av 1990-talet, den så kallade nyliberala perioden med raserande av fackföreningarna, bantning av välfärdsstaten och minskning av företagsskatterna, privatisering,

globalisering, högteknologisk innovation och Sovjetunionens fall. Återigen visade Maito att denna återhämtning toppade omkring 1997.

År 2015 återvände jag till mätningen av den globala profitkvoten i en ny uppsats (Revisiting a world of profit June 2015)⁵ ; den här gången använde jag de mer uppdaterade Penn World Tables 8.0 för data baserade på G20-toppekonomierna. De nya resultaten uppvisade en liknande varaktig nedgång som Maito-data gjorde. Det var ett betydande fall från den första samtidiga internationella ekonomiska nedgången 1974-1975 till början av 1980-talet, sedan en blygsam återhämtning innan ytterligare ett fall som sammanföll med den ekonomiska

4. <https://www.haymarketbooks.org/books/1216-world-in-crisis>

5. <https://thenextrecession.files.wordpress.com/2020/07/revisiting-a-world-rate-of-profit-june-2015.pdf>

En profitkvot för G20-länder – enbart i procent

lågkonjunkturen 1991-1992. Det skedde en blygsam återhämtning under 1990-talet fram till början av 2000-talet. Därefter sjönk profitkvoten för G20-länderna, både före den stora lågkonjunkturen 2008-2009 och efter, med bara en liten återhämtning fram till 2011.

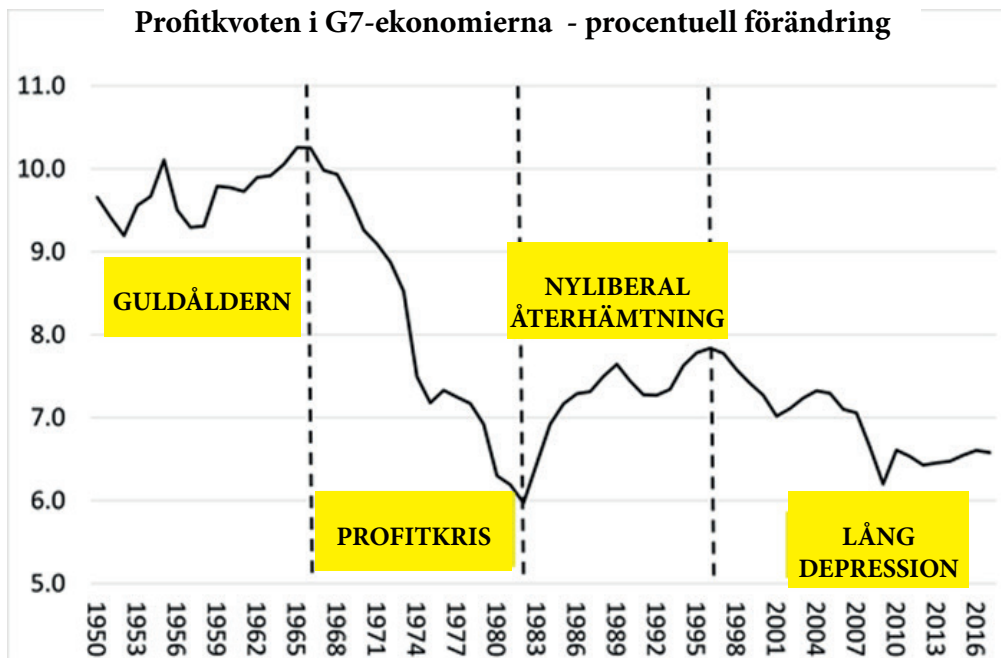
Jag dubbelkollade dessa resultat med data från Eurostats AMECO-databas, som är ännu mer uppdaterad. Problemet med AMECO-data är att dess mått på nettokapitalstocken är mycket tveksam, särskilt under de första åren från 1963. Från början av 1980-talet följer dock AMECO:s profitkvot den som Penn Tables har uppmätt.

Nu har jag tagit en tredje titt på den globala profitkvoten med hjälp av de senaste Penn World Tables 9.1-uppgifterna. Den senaste databasen har

en viktig innovation. Den har en ny serie som kallas den interna avkastningen på kapitalstocken (IRR), ett mycket bra närmevärde för den marxistiska profitkvoten. Eftersom uppgifterna sammanställs om samma kategorier och koncept erbjuder IRR-serien en värdefull jämförelse mellan nationella profitkvoter och den har också utökats till 2017. Så vi har nu en serie för profitkvoten för nästan alla länder i världen, med start i många fall från 1950 till 2017.

I framtida inlägg om detta kommer jag att överväga eventuella mätproblem med IRR och andra kategorier; förklara min metodik; och tillhandahålla källor och arbeten. Jag ska också titta på sönderdelningen av profitkvoten i dess nyckelfaktorer, nämligen den organiska sammansättningen av kapitalet och mervärdet. Denna sönderdelning är

Profitkvoten i G7-ekonomierna - procentuell förändring

viktig. Det är en sak att visa en fallande profitkvot över tiden; det är en annan att visa att detta orsakas av Marx lag om tendensen till fallande profitkvot. Det kan ha andra skäl.

Om Marx lag är korrekt, så följer att när profitkvoten sjunker bör den organiska sammansättningen av kapital (k/v) öka snabbare än exploateringsgraden (m /v). Enligt Marx lag är en ökande organisk sammansättning av kapital den tendentiellt avgörande faktorn för profitkvotens fall och utnyttjandegraden är den (huvudsakliga) motverkande faktorn till detta. "Om den senare stiger snabbare än den förra, så ökar vinsten – och det har förekommit perioder då det har hänt. Men i det långa perspektivet

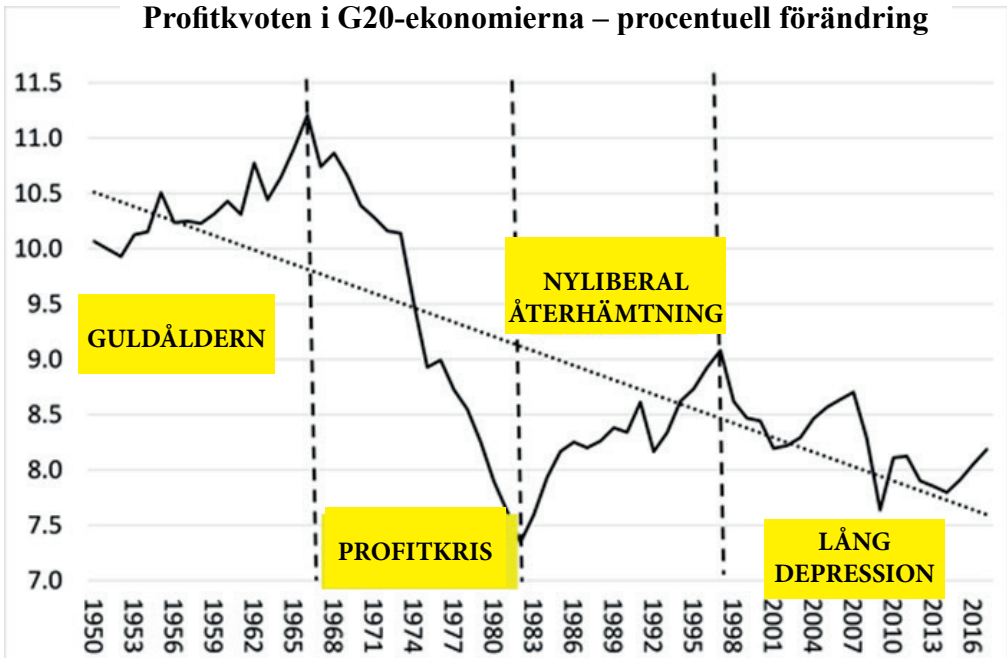
sjunker profitkvoten och det beror på att den organiska sammansättningen av kapital stiger mer än exploateringsgraden.

Jag ska inte diskutera dessa frågor i det här inlägget, utan bara överväga de viktigaste resultaten för att mäta den globala profitkvoten utifrån IRR-serien i Penn World Tables. Jag har viktat IRR-serien för storleken på kapitalbeståndet (inte utifrån BNP som i tidigare uppsatser) för att få ett bättre mått för G20-ekonomierna (19 länder exklusive EU), och även för de bästa G7-imperialistiska ekonomierna; och för utvalda tillväxt- eller utvecklingsekonomier.

G7-resultaten bekräftar resultaten från mina två tidigare mätningar 2012

6. <https://www.lulu.com/shop/michael-roberts/marx-200-a-review-of-marxs-economics-200-years-after-his-birth/paperback/product-23580530.html?page=1&pageSize=4>

Profitkvoten i G20-ekonomierna – procentuell förändring

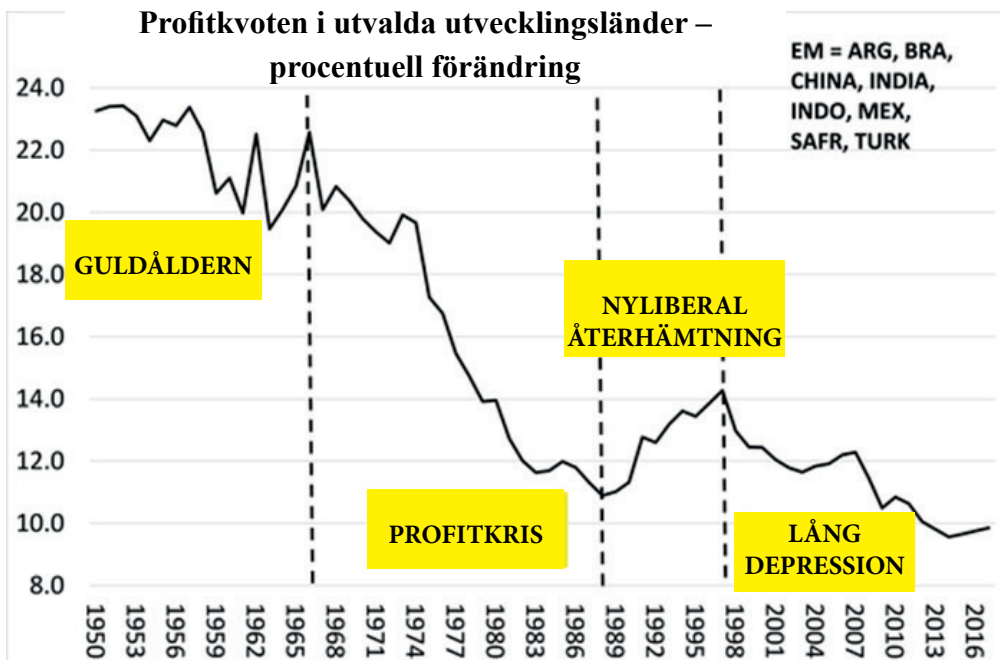
och 2015; att profitkvoten i de stora imperialistiska ekonomierna befunnit sig i en långsiktig nedgång. Fallet har inte stupat brant ner utan kan delas in i fyra perioder: 1) "guldåldern" med hög och till och med stigande lönsamhet 1950-1966; sedan kollapsade den enorma lönsamheten från 1966 till 1982; därefter den (relativt svaga nyliberala återhämtningen); och slutligen en topp 1997, en allmän nedgång i profitkvoten fram till 2017 (när uppgifterna slutar).

I och med IRR-serien kan vi bättre mäta G20:s profitkvot, förmodligen det närmaste vi kan komma en "världskvot". Denna mätning borde vara bättre än Maitos eller någon tidigare mätning, eftersom den omfattar fler länder, även om Maitos banbrytande arbete mäter profitkvoter tillbaka till 1800-talet, inte bara till 1950. G20-profitkvotsnivå

matchar den för G7 i sitt förlopp.

Men notera att profitkvotsnivån i allmänhet är högre än G7-nivån. Detta bör förväntas enligt Marx lag, eftersom kapitalets organiska sammansättning kommer att vara högre i de imperialistiska länderna än i utvecklingsländerna, som fortfarande försöker "komma ikapp" inom tekniken. Vi kommer tillbaka till denna punkt i ett framtida inlägg.

Låt oss faktiskt titta på profitkvoten i vissa utvalda utvecklingsekonomier, särskilt G20-medlemmar som Argentina, Brasilien, Mexiko Sydafrika, Kina, Indien, Indonesien och Turkiet. Återigen finner vi att profitkvoten sjunker på lång sikt, men med fyra delperioder som liknar G7- och G20-serien. Men än en gång, notera den mycket högre nivån på profitkvoten, upp runt 24 % under Guldåldern jämfört med

bara 10% i G7-ekonomierna och som sjönk till 10 % under den senaste delperioden jämfört med 6,5 % i G7. Vändpunkten för den nyliberala perioden sker också senare; 1989 jämfört med 1982 för G7. Och för dessa utvecklingsekonomier är all återhämtning av lönsamheten kortlivad och kraschar återigen under den framväxande marknadskrisen 1998. Den långa nedgången i lönsamheten i utvecklingsekonomier har fortsatt sedan dess.

Således kan vi sammanfatta dessa initiala resultat från Penn World Tables 9.1 IRR-serien som bekräftar den långsiktiga nedgången i den globala profitkvoten (d.v.s. för de flesta större och betydande ekonomier), med olika delperioder, precis som upptäcktes i de tidigare två mätningarna från 2012 och 2015.

I framtida inlägg kommer jag att vidareutveckla dessa resultat. Jag ska titta på sönderdelningen av den globala profitkvoten och de faktorer som driver den. Jag kommer att undersöka profitkvoten i specifika nyckelekonomier (USA, Tyskland, Japan, Kina) för att se vad vi kan lära oss. Jag ska försöka relatera förändringen i profitkvoten till krisernas regelbundenhet och intensitet i det kapitalistiska produktionssättet. Och jag kommer att undersöka frågan som ställdes och besvaras i Maitos arbete: om den globala vinstkvoten sjunker, går den ner till noll och hur är det möjligt?; och i så fall, hur lång tid tar det? Och vad säger det oss om kapitalismen själv?

Michael Roberts

25/7 2020

Mao Zedong och huvudmotsättningen

RICKARD B. TURESSON

Mao Zedong var förmodligen den förste marxist, som använde begreppet huvudmotsättning, även om Lenin i praktiken också tillämpade denna teori – mera om detta sedan.

Mao skrev:

”I ett sammansatt tings utvecklingsprocess finns många motsättningar, och av dessa är en med nödvändighet huvudmotsättningen, vars existens och utveckling bestämmer eller övar inflytande på de övriga motsättningarnas existens och utveckling.”

”Till exempel, i det kapitalistiska samhället **bildar de två krafterna som står i motsättning, proletariatet och bourgeoisien, huvudmotsättningen** (min fetstil). De övriga motsättningarna, sådana som mellan feodalklassens rester och bourgeoisien, mellan bondesmåbourgeoisien och bourgeoisien, mellan proletariatet och bondesmåbourgeoisien, mellan de icke monopolistiska kapitalisterna och monopolkapitalisterna, mellan borgerlig demokrati och borgerlig fascism, de kapitalistiska länderna

emellan och mellan imperialismen och kolonierna, är alla bestämda eller står under inflytande av denna huvudmotsättning.”¹

Huvudmotsättningen på den samhällliga nivån bestämmer alltså eller utövar inflytande på de övriga motsättningarna i ett kapitalistiskt samhälle. Den grundläggande motsättningen i det kapitalistiska produktionssättet är den mellan den kapitalistiska tillägnelsen (d.v.s. att kapitalisterna tillägnar sig mervärde) och produktionens alltmera församhälleligade karaktär (d.v.s. att kapitalismens expansion leder till uppkomsten av ett proletariat och att produktionen blir alltmera sammanvävd). Denna grundläggande motsättning uttrycker kapitalismens väsen och framträder som en motsättning mellan proletariat och borgerskap på den samhällliga klassmässiga nivån. Om det kapitalistiska produktionssättet dominerar i ett land, betyder det normalt att huvudmotsättningen är den mellan proletariat och borgerskap. Den grundläggande motsättningen och huvudmotsättningen sammanfaller. Men det kapitalistiska produktionssättet behöver självklart inte vara helt

1. ”Mao Zedong om filosofiska frågor”, Oktoberförlaget 2016, sid. 69 -70

dominerande i ett land; det gäller speciellt kolonier och för detta kolonier och länder, där kapitalismen håller på att utvecklas. När Lenin skrev "Kapitalismens utveckling i Ryssland" (1899) räknade han med fem produktionssätt, även om han ansåg att det kapitalistiska produktionssättet var på väg att slå ut de övriga. Då Kinas Kommunistiska Parti försökte genomföra en socialistisk revolution 1927 i Nanking och Shanghai, dominerade det kapitalistiska produktionssättet inte alls i Kina och arbetarklassen uppgick följaktligen endast till en procent av befolkningen.

Samhällsformationen

Det räcker inte att bara studera och analysera ett eller flera produktionssätt. Man måste också studera den aktuella samhällsformationen i ett givet land. Samhällsformationen i ett land utgörs av ett eller flera produktionssätt och överbyggnaden.² Överbyggnaden utgörs av statsapparaten, inklusive våldsapparaten, de förhärskande juridiska, politiska, religiösa föreställningarna, seder och bruk, som oftast är historiskt ackumulerade – kort sagt "de bestämda formerna av det samhälleliga medvetandet". Varje samhällsformation är unik. Detta kräver att det alltid görs en konkret analys av de konkreta förhållandena; det finns ingen enkel mall.

Det kan alltså finnas flera produktionssätt i ett land – se Tsarrysland (se ovan). Dessutom verkar yttre faktorer genom inre förhållanden – se imperialistisk aggression. Slutligen måste man detaljstudera samhällsformationen och kunna identifiera utvecklingstendenserna – se kampen mot fascismen och nazismen från och med 1920-talet.

Mao Zedong skriver:

"Men vad som än händer finns det inte minsta tvivel om att det i varje skede av en process' utveckling finns endast en huvudmotsättning, som spelar den ledande rollen. Härav följer att, om det i någon process finns ett flertal motsättningar, en av dem måste vara huvudmotsättningen, som spelar den ledande och avgörande rollen, medan de övriga intar en sekundär och underordnad plats. Då vi studerar någon komplicerad process, i vilken det finns två eller flera motsättningar, **måste vi därför ägna all vår möda åt att finna dess huvudmotsättning. Så snart vi fått grepp om denna huvudmotsättning, kan alla problemen lätt lösas** (min fetstil). Detta är den metod som Marx lärde oss med sitt studium av det kapitalistiska samhället. Även Lenin och Stalin lärde oss denna metod när de studerade imperialismen och kapitalismens allmänna kris och när

2. Karl Marx: "Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhälleliga medvetandet" ("Till kritiken av den politiska ekonomin"). Produktivkrafterna och produktionsförhållandena bildar tillsammans produktionssättet.

de studerade sovjetekonomin.”³

Det gäller att inte bara hitta huvudmotsättningen utan också att komma underfund om hur huvudmotsättningen ska lösas. Efter februarirevolutionen 1917 ansåg Lenin att denna borgerligt-demokratiska revolution, varvid huvudmotsättningen kom att gå mellan borgerskapet och arbetarklassen och dess allierade, främst fattigbönderna, kunde omvandlas till en socialistisk revolution. Men hur skulle denna huvudmotsättning lösas? Lenin formulerade aprilteserna, i vilken huvudparollen ”All makt åt sovjeterna!” restes. Sovjeterna hade återuppstått spontant efter februarirevolutionen och till att börja med hade mensjeviker och socialistrevolutionärer majoritet i sovjeterna. Men genom att resa denna paroll kunde bolsjevikerna erövra majoriteten i de båda viktigaste sovjeterna, den i Petrograd och den i Moskva. I april hade bolsjevikpartiet hade 79 000 medlemmar – i juni 200 000. Redan under hösten 1917 vann bolsjevikerna majoritet i de båda sovjeterna och hade skaffat sig den nödvändiga plattformen för det senare maktövertagandet.

När oktoberrevolutionen väl genomförts, uppstod en ny huvudmotsättning, den mellan den nya sovjetstaten och Tyskland, eftersom kriget fortsatte. Alla i bolsjevikpartiets centralkommitté identifierade denna huvudmotsättning, men hur skulle den lösas? Inom centralkommittén uppstod tre linjer, som vardera stöddes

av en tredjedel av ledamöterna. Den första linjen med Bucharin med flera ville i likhet med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna fortsätta kriget; den andra linjen, som bland annat företrädde av Trotskij, förordade varken krig eller fred, och; den tredje linjen, som företrädde av Lenin, förordade separatfred. Den första linjen var en nederlagslinje; den krävde att Röda armén, som till sin huvuddel bestod av arbetare och fastigbönder, skulle fortsätta kriget trots att de ännu inte hade gjort några materiella vinster från revolutionen. Dessutom skulle de tyska styrkorna säkert gjort gemensam sak med de olika inhemska kontrarevolutionära styrkorna, som motsatte sig oktoberrevolutionen. Trotskij (som dessutom ledde förhandlingarna i Brest-Litovsk) linje var bara en variant på den förstnämnda linjen, eftersom den ledde till att Tyskland kunde fortsätta sin militära offensiv. Lenins linje, som innebar en taktisk reträtt och som så småningom segrade, varvid en separatfred slöts, innebar att sovjetstaten tillfälligt kunde stabiliseras och konsolideras. Detta skedde till priset av temporära landförluster, land, som sedan i huvudsak återvanns i samband med Tysklands nederlag i första världskriget. Bolsjevikpartiet och Röda armén kunde därmed också koncentrera sig på uppgörelsen med de vita, kontrarevolutionära styrkorna. De dröjde också innan de senare kunde få stöd av olika imperialistiska och kapitalistiska stater, antingen genom materiellt stöd eller genom direkt intervention.

3. ”Mao Zedong om filosofiska frågor”, Oktoberförlaget 2016, sid.72

Huvudmotsättningen är inte alltid den mellan proletariat och borgerskap

Mao Zedong skriver:

”I ett halvkolonialt land sådant som Kina företer förhållandet mellan huvudmotsättningen och de sekundära motsättningarna en komplicerad bild.

När imperialismen inleder ett aggressionskrig mot ett sådant land kan alla dess olika klasser, med undantag för några förrädare, tillfälligt enas i ett nationellt krig mot imperialismen. **Vid denna tidpunkt blir motsättningen mellan imperialismen och landet i fråga huvudmotsättningen** (min fetstil), medan alla motsättningar mellan de olika klasserna inom landet (inklusive den mellan feodalsystemet och folkets stora massor, som var huvudmotsättningen), tillfälligt förvisas till en sekundär och underordnad plats.”⁴

Om ett land, speciellt ett halvkolonialt sådant, utsätts för imperialist aggression, kommer alltså huvudmotsättningen att gå mellan den angripande imperialistmakten och folken i de berörda länderna. **Det är den huvudmotsättning, som först måste lösas innan alla andra motsättningar i länderna i fråga kan lösas.** Detta gällde i Kina och i de andra länder i Sydostasien, som Japan angrep och ockuperade under andra världskriget; det gällde i Jugoslavien, Albanien och Grekland som Italien/Tyskland angrep och ockuperade under samma

tid. Tyskland angrep och ockuperade Tjeckoslovakien, Polen, Danmark, Norge, Nederländerna, Belgien och Frankrike. Fram till det nazityska angreppet på Sovjetunionen 1941 var detta fortfarande fråga om ett inter-imperialistiskt krig; i samma stund omvandlades detta krig till ett anti-fascistiskt krig. Detta betydde att huvudmotsättningen i exempelvis Frankrike gick mellan det franska folket och Nazityskland, inte mellan det franska proletariatet och borgerskapet. De fransmän som i stället samarbetade med de nazityska ockupanterna, eller gick deras ärenden, definierade ut sig själva från det franska folket. Förmodligen borde kommunisterna i de ockuperade västeuropeiska staterna ha inlett det väpnade motståndet innan det nazityska angreppet på Sovjetunionen, men Komintern var ett världsparti och den överordnade uppgiften var försvaret av Sovjetunionen.

Hans Kallenius påpekar i förra numret av Marxistiskt Forum att Mao Zedong skrev ”Om motsättningar” 1937, ”efter att folkfrontspolitiken hade proklamerats av Komintern”. Här får man intrycket att Mao Zedong text skulle vara någon slags osjälvständig anpassning till Kominterns strategi. Det tror jag inte alls. Tvärtom byggde den i stället på att Mao hade dragit de rätta lärdomarna av nederlaget 1927 och nederlaget i det agrarrevolutionära kriget i det röda basområdet Jiangxi 1934, som tvingade fram Den långa marschen. Mao Zedong hade redan tidigare insett fattigböndernas enorma

4. ”Mao Zedong om filosofiska frågor”. Oktoberförlaget 2016, sid. 70

betydelse för den kinesiska revolution⁵ och han drog den korrekta slutsatsen att huvudmotsättningen gick mellan det kinesiska folket och den japanska imperialismen och att huvudstöten följaktligen skulle riktas mot de japanska aggressorerna. Samtidigt tvingades Guomintang in i en enhetsfront, eftersom det kinesiska folket önskade enhet i kampen mot de japanska angriparna. Varje gång Guomintang riktade huvudstöten mot de kinesiska kommunisterna i stället för mot de japanska imperialisterna förlorade Guomintang politiskt på det. Guomintang avslöjade sig självt. Sakta men säkert kunde Kinas Kommunistiska Parti (KKP) och Röda armén överflygla Guomintang i fråga om stöd och inflytande. Ett alternativ strategi hade varit att först besegra Guomintang för att sedan ta sig an de japanska aggressorerna, en strategi, som säkerligen skulle ha misslyckats och dessutom försvagat motståndskampen mot Japan.

Huvudmotsättningen i världsmåttstock

Det är extremt svårt att identifiera en huvudmotsättning i världsmåttstock med tanke på den enorma mängden motsättningar. ”Ett förslag till allmän linje för den internationella kommunistiska rörelsen”, som publicerades av KKP 1963, anger fyra grundläggande motsättningar:

”Vilka är de grundläggande

5. I ett samtal med den franske kulturministern André Malraux sammanfattade Mao Zedong kärnfullt såväl fattigböndernas roll som strategin under befrielsekriget: ”Som jag berättade för dig, gjorde vi revolution med bonderebeller. Sedan ledde vi dem mot de städer som behärskades av Guomintang.” https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_50.htm

motsättningarna i den nutida världen? Marxist-leninister anser konsekvent att de är följande:

Motsättningen mellan det socialistiska lägret och det imperialistiska lägret; motsättningen mellan proletariatet och bourgeoisien i de kapitalistiska länderna; motsättningen mellan de undertryckta nationerna och imperialismen, samt motsättningarna mellan de imperialistiska länderna och mellan de monopolkapitalistiska grupperna.

Motsättningen mellan det socialistiska lägret och det imperialistiska lägret är en motsättning mellan två i grunden skilda samhällssystem, socialismen och kapitalismen. Denna motsättning är otvivelaktigt mycket skarp. **Men marxist-leninister får inte betrakta motsättningarna i världen som bestod de endast och allenast i motsättningen mellan det socialistiska lägret och det imperialistiska lägret (min fetstil)."**

Observera att ingen huvudmotsättning identifieras i texten utan tvärtom polemiserar förslaget mot uppfattningen att motsättningen mellan det socialistiska lägret och det imperialistiska lägret skulle utgöra huvudmotsättningen, förmodligen därför att KKP ansåg att Sovjetunionen redan urartat och inte längre tillhörde det socialistiska lägret. Idag har motsättningen mellan det socialistiska

lägret och det imperialistiska lägret till och med bortfallit, eftersom det inte finns några socialistiska stater längre utan bara statskapitalistiska.

Det enda gång som det möjligtvis enligt min mening har gått att identifiera en huvudmotsättning i världsmåttstock var i samband med andra världskriget efter Nazitysklands angrepp på Sovjetunionen och Japans angrepp på Pearl Harbor 1941. Då uppstod två block; på den ena sidan stod Sovjetunionen, USA och Storbritannien och med dem förbundna moständsrörelser och på den andra sidan Nazityskland, Japan och Italien och med dem förbundna stater. Motsättningen dem emellan utgjorde huvudmotsättningen, eftersom den påverkade alla andra motsättningar i världen. Visserligen utgjorde den amerikanska kontinenten aldrig någon krigsskådeplats, men alla stater i världen, inklusive de formellt neutrala, var tvungna att på något sätt att förhålla sig till de båda krigförande blocken. I alla de länder som axelmakterna angrep och ockuperade stod huvudmotsättningen mellan aggressorerna och de angripna nationerna. I Indien, då brittisk koloni, fanns det under andra världskriget exempelvis en rörelse, som påstod sig strida för Indiens nationella frigörelse, men som i själva verket stöddes av Nazityskland. Hade den lyckats, skulle naturligtvis Storbritanniens krigsansträngningar mot axelmakterna försvagats.

Torkil Lauesen hävdar samma ståndpunkt i fråga om andra världskriget i sin bok

”The Principal Contradiction”, och att det skedde fler motståndskamper i kolonierna (vilket fick stor betydelse efter andra världskriget) – se bara Indokina – än under första världskriget. Dessvärre är han alltför generös med att strö huvudmotsättningar kring sig. Han menar exempelvis att ”motsättningen mellan nyliberalism och nationalistiska regeringar har varit huvudmotsättningen i världen sedan finanskrisen 2007 – 2008”.⁶ Detta är på sin höjd fråga om två tankeriktningar inom det internationella finanskapitalet om hur kapitalismens grundläggande kris ska lösas. Vid vilken pol placerar han egentligen Kina, som ekonomiskt sett är en lika stark supermakt som USA men fortfarande militärt svagare? Det finns två imperialistiska block i världen idag; det ena anført av USA och det andra av Kina, ett block som dessutom befinner sig under uppbyggnad.

Misstag i att identifiera huvudmotsättningen kan få katastrofala följder

Eftersom huvudmotsättningen i ett kapitalistiskt samhälle inte alltid kan reduceras till den mellan proletariat och borgerskap, måste man detaljstudera den aktuella samhällsformationen för att kunna identifiera utvecklingstendenserna, identifiera huvudmotsättningen för att bestämma strategin och därmed mot vem huvudstöten ska riktas. Mao Zedong var mycket kritisk mot Kominterns strategi i vissa kapitalistiska länder 1929 – 34 – se ”Om de historiska erfarenheterna av proletariatets diktatur”:

6. Sid. 108, a.a.

Mao Zedong utropar
Folkrepubliken Kina 1949

”Till exempel lade Stalin fram en formel att under olika revolutionära perioder skulle huvudslaget riktas för att isolera de sociala och politiska mellankrafterna på den tiden. Denna formel av Stalins bör behandlas efter omständigheterna och ur en kritisk, marxistisk synvinkel. Under vissa omständigheter kan det vara korrekt att isolera mellankrafterna, men det är inte korrekt att isolera dem under alla omständigheter. Vår erfarenhet lär oss att revolutionens huvudslag bör riktas mot huvudfienden för att isolera denne, medan vad gäller mellankrafterna bör det antas en politik att både förena sig och kämpa mot dem, så att de åtminstone neutraliseras; och om omständigheterna tillåter bör försök göras för att förflytta dem från deras neutralitetsposition till en allians med oss i syfte att underlätta revolutionens utveckling (min översättning).”⁷

Enligt samma text influerade denna formel även KKP:s politik från 1927 till 1936 och åstadkom mycken skada och bidrog till att isolera KKP. Kominterns sjätte kongress 1928 under inflytande av Stalin och Bucharin slog just fast att fascister och socialdemokraterna var jämställda fiender till arbetarklassen i stället för att peka ut nazisterna och fascisterna som huvudfienden. Detta trots att fascisterna redan hade tagit makten i Italien 1922. Två citat från den sjätte kongressen:

7. ”Om de historiska erfarenheterna av proletariats diktatur” – av Redaktionen för *Renmin Ribao* (Folkets Dagblad) den 5 april 1956

8. <https://docplayer.se/19996549-Kominterns-sjatte-kongress.html>, sid.9

9. ”Kommunistiska Internationals om fascismen”, sid.9 – https://marxistarkiv.se/komintern/komintern_om_fascismen.pdf

”24. Utom att bourgeoisien lockar till sig socialdemokratin, uppträder bourgeoisien i kritiska ögonblick och under vissa förhållanden på arenan även med den fascistiska regimen.”⁸

”3. Fascismen samt socialfascismen (socialdemokratin) inträder för upprätthållandet och befastandet av kapitalismen, den borgerliga diktaturen, men de drar därav olika, taktiska slutsatser. Eftersom den härskande borgarklassens läge i varje land för närvarande är ytterst fullt av motsättningar och tvingar dem att kryssa mellan en kurs av beslutsamt utvecklande av kampen mot sina yttre och inre fiender och en försiktigare kurs, återspeglas också denna motsättningsfulla karaktär i olikheten i fascismens och socialfascismens hållning.”⁹

Praktiken, det vill säga den efterföljande utvecklingen och därmed facit, visade att nazistpartiet var arbetarklassens huvudfiende, eftersom det var nazistpartiet som grep makten 1933. Först förbjöds Tysklands Kommunistiska Parti (TKP), dess medlemmar förföljdes och internerades – sedan blev det de ledande socialdemokraternas tur. Nazityskland kunde sedan tillsammans med Mussolinis fascistiska Italien understödja Francos falangister i det spanska inbördeskriget och därefter initiera det andra världskriget.

Den stora skillnaden mellan det tyska socialdemokratiska partiet och nazistpartiet var att det förra – i likhet med TKP – hade sin massbas inom industriarbetarklassen, medan nazistpartiets massbas utgjordes av delar av småborgerskapet, det efterblivna delarna av proletariatet, främst tjänstemän, och trasproletariatet. Så sent som vid det sista riksdagsvalet före 1933 behöll såväl socialdemokraterna som kommunisterna sina ställningar bland industriarbetarna, men förlorade bland övriga skikt. Om TKP hade tillämpat samma taktiska huvudlinje som Mao Zedong skulle det konsekvent ha riktat huvudstöten mot nazistpartiet och ständigt och jämt föreslagit det socialdemokratiska partiet aktionsenhet i kampen mot nazismen. Ju större andel av de socialdemokratiska arbetarna som sympatiserade med dessa enhetsförslag, desto större skulle trycket ha blivit på den socialdemokratiska partiledningen.

Huvudansvaret för att någon enhetsfront mellan kommunisterna och socialdemokraterna aldrig upprättades i Tyskland, faller givetvis på socialdemokraterna. Deras huvudlinje var att samarbeta med centrumpartierna och sky samarbete med kommunisterna som pesten, men centrumpartierna var helt opålitliga och deras väljarstöd krympte i samma takt som de högernationella och nazistpartiet gick framåt. Man måste komma ihåg att KKP och Mao Zedong upprättade en enhetsfront med Guomindang, en rörelse som till och med anställt blodbad på de kinesiska kommunisterna såväl 1927 som 1934 – 1935. Bara en tiondel av de 300 000 man som anträdde Den långa marschen

kom fram levande till Yan'an. Komintern och TKP lyckades inte identifiera huvudmotsättningen i Tyskland och därmed heller inte huvudfienden.

Det är också fullt möjligt att hitta ett färskt exempel från Sverige på vilka förödande konsekvenser en felaktig bestämning av huvudmotsättningen och huvudfienden har haft. Under hösten 1977 och fram till januari 1978 växte det fram en likvidatorisk riktning inom det maoistiska SKP. Denna likvidatoriska riktning behandlade teorin om tre världar som ett helt partiprogram och insåg inte att ett kommunistiskt parti som KKP, som var statsbärande, upprättade diplomatiska förbindelser med andra stater och agerade på världsarenan i syfte att ena så många stater och nationer mot de båda supermakterna, USA och Sovjet. Den senare betraktades som den farligaste krigsanstiftaren, eftersom den var uppåtgående. Ett revolutionärt kommunistiskt parti, som ännu inte har lett någon socialistisk revolution, upprättar inga diplomatiska förbindelser med utländska stater. Samtidigt ansåg likvidatorerna ansåg att krigsfaran var akut och att Europa var den framtida krigsskådeplatsen (ett år senare gick Sovjetunionen in i Afghanistan!). Detta togs som förevändning att rikta huvudslaget mot Sovjet – inte mot det egna monopolborgerskapet. I praktiken ersatte likvidatorerna huvudmotsättningen proletariat-borgerskap med huvudmotsättningen mellan Sovjet och den svenska nationen. Eftersom denna huvudmotsättning inte överensstämde med de objektiva förhållandena kunde

resultatet bara bli utvecklandet av en klassarbetspolitik.

De nya likvidatorerna gick – av taktiska skäl – aldrig så långt att de formellt slog fast denna nya huvudmotsättning, inte ens på SKP:s tredje kongress. De ”nöjde” sig med att slå fast att kampen för freden var huvudfrågan, viktigare än de inhemska klasskampsfrågorna. Resultatet av denna linje i praktisk handling lät heller inte vänta på sig. Den sammanfattades senare av en skribent i den högersocialdemokratiska tidningen Arbetet:

”I det tysta har SKP:s politik förändrats mycket starkt under den dramatiska avtalsrörelsen: För första gången stöddes LO:s krav redan från start.

- I stort sett alla konfliktåtgärder från LO fick stöd av SKP, och elden riktades mot arbetsgivarna.
- För första gången ställde SKP villkorslöst upp i SAP-LO:s första majtåg för att ’storkonflikten krävde enhet’.
- För första gången godkändes ett LO-avtal, och SKP kallade det till och med bra.” (7/6 1980)

SKP ansåg alltså att läget krävde att kommunisterna skulle underordna sig det socialdemokratiska partiet i en tänkt enhetsfront gentemot den sovjetiska socialimperialismen, vilket var en helt galen analys. I praktiken utvecklades SKP därför till ett vänstersocialdemokratiskt parti, som successivt förlorade all politisk betydelse; efter ett namnbyte till

Solidaritetspartiet lades organisationen ner 1990.

Det är avgörande att identifiera huvudmotsättningen och utifrån denna bestämma strategin, eller den taktiska huvudlinjen. Denna identifikation kan bara ske medelst empiriska undersökningar och en vetenskaplig analys.

Rickard B. Turesson

3/4 2021

Marxistiska kristeorier

HANS KALLENIOUS

Det finns olika uppfattningar om vilken kristeori Marx hade. Olika teorier har varit populära under olika tider. Ett ställe där man kan fördjupa sig i de flesta av dessa är Sam Williams blogg, ”A Critique of Crisis Theory, From a Marxist perspective”¹. Exempel på olika alternativ som föreslagits är teorin om överproduktionskriser, teorin om profitkvotens fallande tendens, teorin om den oplanerade ekonomin som grundorsak och underkonsumtionsteorier av olika slag.

En orsak till sökandet efter den definitiva marxistiska kristeorin kan vara föreställningen att kapitalismen av rent ekonomiska skäl leder till ett läge där systemet inte längre kan fungera ekonomiskt. Då brukar man tala om sammanbrottsteorier. Men ett sådant sammanbrott, ”Zusammenbruch” på tyska, är inget som man kan återfinna i Marx olika texter. Tvärtom beskriver Marx oftast snarare den ekonomiska krisen som en *lösning* på motsättningar i systemet, som ett återställande av en balans mellan olika krafter som är allvarligt rubbats. ”Kriserna är alltid bara tillfälliga, våldsamma lösningar av de existerande motsägelserna, våldsamma eruptioner som för ett ögonblick återställer den störda jämvikten.”²

Dessa ”balansrubbingar” uppstår hela tiden i ett ekonomiskt system, som saknar central planering. Det är till och med så att redan existensen av *pengar* som bytesmedel möjliggör kriser, då det inte finns några garantier för pengar från en försäljning av en vara används till köp av en annan vara. Detta påpekades redan av Marx i början av Kapitalets första band, men tendensen att låta pengar ligga överksamma i stället för att investeras av de förmögna, sågs faktiskt av Lord Keynes som en viktig orsak till de ekonomiska kriserna.

Ersättandet av kapitalismen med ett förnuftigare system kan enligt Marx bara ske genom att proletariatet tar den *politiska* makten. Den ekonomiska krisen kan spela en viktig roll som motivation för ett sådant maktövertagande, men är aldrig tillräcklig i sig för kapitalismens ”sammanbrott”.

Därför vilar sökandet efter den enda och riktiga kristeorin på ett missförstånd. Kapitalismen präglas av många olika typer av ekonomiska kriser och det finns knappast en enda förklaring till dem alla. Profiten är drivkraften i den kapitalistiska ekonomin och den är i allmänhet den

viktigaste faktorn i förklaringen av de konkreta kriserna.

Överproduktion

För att förstå de kriser som uppstår på höjdpunkten av uppgångsfasen under de ständigt återkommande konjunkturväxlingarna är överproduktionsteorin rimlig. Denna förutsätter att ekonomin är oplanerad och att ett stort antal företag konkurrerar med varandra. När dessa till största delen går bra och vinsterna är höga, tenderar de att öka produktionen då de förväntar sig att sälja mer. Vinsterna förväntas fortsätta vara goda. Därför investerar de i maskiner m.m. som kommer att öka produktionsförmågan. Den sammanlagda verkan av alla dessa företags beslut leder till att balansen mellan utbud och efterfrågan rubbas: det uppstår överproduktion. Krisen löses genom nedskärningar av produktionen och arbetslöshet. Så småningom uppstår det balans igen mellan utbud och efterfrågan och det kan bli lönsamt att åter investera. Och konjunkturuppgången tar sakta fart. Och så vidare.

Förloppet är naturligtvis inte riktigt så enkelt i verkligheten. Hur kommer det sig t.ex. att inte bara en bransch utan de flesta genomgår de här faserna ungefär samtidigt och därmed förstärker effekterna av både upp- och nedgångarna? En idé främst populariserad av Keynes är psykologisk, att optimism och pessimism, "animal spirits" hos kapitalisterna, är smittsamma och att synkroniseringen uppstår på så sätt.

En extrem variant av överproduktionsteorin finns hos den ovan nämnde Williams. Han ser den allmänna överproduktionen som total - logiskt sett måste dock en vara vara undantagen, nämligen penningvaran, som är underproducerad. Enligt Williams spelar därför guldproduktionen en avgörande roll för konjunkturväxlingarna. Men han har trots tappra försök inte fått något större gehör för denna något dogmatiska teori. Han förnekar t.ex. existensen av fiatpengar även efter att guldet tappade sin koppling till penningvärdet.

Underkonsumtion

Det finns många varianter av denna teori som förekom bl.a. hos tidiga socialister i England i början av 1800-talet. Frågan ställdes vem köper den oerhörda mängd varor som hade börjat produceras i industrikapitalismens början. Arbetarnas löner hölls nere och därmed efterfrågan på varorna. Kapitalisterna var för få för att kunna konsumera allt! Det föreföll nästan matematiskt omöjligt för arbetarna att "köpa tillbaka" de varor de producerade. En lösning vore kanske att exportera varorna till andra länder, men om dessa också är kapitalistiska så återuppstår ju problemet i större skala.

Allt som produceras konsumeras ju inte - en del används i investeringar i råvaror och maskiner. Men om alla sådana insatsvaror i slutändan ingår i produktionen av konsumtionsvaror, så förefaller det som att problemet återstår: vem efterfrågar och köper alla konsumtionsvarorna? Anwar Shaikh förklarar i sin "Capitalism.

Competition, Conflicts, Crises” att ett svar på denna fråga är att utbudet och efterfrågan inte är oberoende av varandra. Det är kapitalet som helhet i ett samhälle som styr både utbudet på och efterfrågan av varor. Då är det inte så konstigt att de stämmer med varandra något så när. Men inte helt och hållet då samordningen av alla miljoner beslut sköts av marknadens dolda hand och inte planmässigt.

Rosa Luxemburg hade en variant av underkonsumtionsteorin, som faktiskt innebar att kapitalismen *är* matematiskt omöjlig om den är ett slutet system! Därför krävs det en icke-kapitalistisk omvärld som står för en del av efterfrågan. Därmed tyckte hon sig ha förklarat imperialismen i sin ”Accumulation of Capital”. Men Rosa Luxemburgs teori, vilken utgår från Marx beskrivningar av relationerna mellan de olika sektorerna i ekonomin i andra bandet av Kapitalet, fick hård kritik av andra marxister. Hennes ”matematiska” motsägelse var ett nog missförstånd. När kapitalisten investerar en del av sitt mervärde, så hamnar en del av de pengarna som löner hos arbetare. Och hur kan de samtidigt vara både löner och profit, frågade hon. Svaret är helt enkelt att det rör sig om olika tidsperioder.

Men underkonsumtionsteorin levde kvar hos Keynes och hans efterföljare, vilka menade att det stora problemet för kapitalismen är den bristande totala efterfrågan i ekonomin. Detta resonemang har använts otaliga gånger av progressiva människor för att motivera högre löner och sociala reformer.

En speciell variant företrädd av bl.a. ekonomer kring tidskriften Monthly Review står för en stagnationsteori, snarare än en kristeori. Kapitalet har enligt teorin svårigheter att göra av med sitt överskott då problemet är att profiterna är för *höga*, inte att de är för låga. Efterfrågan måste hela tiden stimuleras på olika sätt, t.ex. genom marknadsföring och reklam. De utgår delvis från Lenins lära om monopolkapitalismen som ett nytt stadium under kapitalismen, då priskonkurrensen har försvunnit. Företagens kapacitet är hela tiden högre än avsättningen. Sam Williams har bl.a. kritiserat denna teori för att vara en hybrid av marxism och keynesianism. Lagen om profitkvotens fallande tendens är anatema för denna skola.

Marx avfärdade den klassiska underkonsumtionsteorin med att lönerna strax före överproduktionskrisen faktiskt är som högst. Men han påpekade också att en ständig motsättning inom kapitalismen är att massornas konsumtion begränsas kapitalets profitintresse, inte av storleken på behoven. Det på går en ständig ”underkonsumtion”, men den förklarar inte de konkreta kriserna.

Finansiella kriser

Dessa kriser uppstår inte i produktionen som överproduktionskriserna, utan i det finansiella systemet, i banker, börser och i handel med värdepapper. Genom lånedriven spekulering i värdeökningar på aktier, fastigheter, valutor, guld, bitcoins m.m.. uppstår s.k. bubblor som förr eller senare spricker. Dessa kriser

har inträffat under hela kapitalismens historia. Ibland har de utlöst kriser i den ”reella ekonomin” och andra gånger varit mer eller mindre självständiga fenomen. Den senaste kraschen 2008 utlöste en depression som sedan resulterade i att flera stater fick problem med sina statsskulder. Grekland drabbades som bekant hårdast och har ännu inte återhämtat sig.

Profitkvotens fallande tendens

Lagen om profitkvotens fallande tendens läggs fram av Marx i kapitel 13 - 15 i tredje bandet av Kapitalet. Marx framställer lagen som en allmän bakgrund till de kriser som hela tiden uppträtt i kapitalismens historia. Det handlar alltså inte om *en* enskild orsak till alla kriser utan om ett förlopp som alstrar kriser av olika slag.

Kärnan i Marx argument är följande:

”Då mängden använt levande arbete ständigt avtar i förhållande till den mängd försakligt arbete, produktivt konsumerade produktionsmedel, som det sätter i rörelse; så måste också den del av detta levande arbete som är obetalt och som materialiseras i mervärdet ständigt minska i förhållande till värdeomfånget av det använda totalkapitalet. Denna mervärdemängdens förhållande till värdet av det investerade totalkapitalet bildar emellertid profitkvoten, som därför ständigt måste falla.”³

Man kan nästan se den här lagen som en sammanfattning av kapitalismens historiska utveckling. Konkurrensen

tvingar kapitalisterna att effektivisera produktionen, sänka priserna genom att bl.a. höja produktiviteten genom förbättrad teknik, mer maskiner per arbetare, o.s.v.. Men då endast arbetet skapar nytt värde sjunker dess andel av varans totala värde, som förutom det levande arbetet består av det döda arbetet i form av råvaror och avskrivningar av maskiner.

Kapitalismen går inte automatiskt under för att profitkvoten sjunker. Mängden profit kan nämligen öka samtidigt. Men kapitalet tvingas till åtgärder för att motverka lagen. Dessa alstrar kriser och ökar motsättningen mellan kapital och arbete.

En metod är ”nedpressning av arbetslönen under dess värde”, en annan ”ökning av arbetets exploateringsgrad”. Men dessa metoder har inneboende gränser: arbetaren kan inte arbeta mer än 24 timmar om dygnet och behöver ett minimum av mat för att överleva.

”Förbilligande av det konstanta kapitalet” tas upp som en ytterligare en motverkande orsak av Marx. Denna aspekt har använts av kritikerna av denna lag. Det finns inget som bevisar att denna effekt inte skulle kunna helt motverka effekten av lagen. Matematiskt är det antagligen så. Men i praktiken tycks värdeminskningen av det konstanta kapitalet ha en praktisk gräns. Det krävs t.ex. konstant kapital (d.v.s. råvaror och maskiner) för att tillverka billigare maskiner.

Flera marxistiska ekonomer har förkastat lagen om profitkvotens fallande tendens. Om man resonerar kring de matematiska uttrycken för mervärdekvot respektive profitkvot, så kan man inte logiskt bevisa att profitkvoten måste minska med tiden. Men historiskt har den verkat stämma under långa perioder.

Den brittiske ekonomen Michael Roberts bl.a. har försökt visa statistiskt hur profitkvoten har utvecklats. Under efterkrigstiden sjönk profitkvoten stadigt fram till 70-talskrisen. Det vände sedan i och med den offensiv som inleddes mot fackföreningarna av t.ex. Reagan och Thatcher. Ideologiskt skedde detta under ”nyliberala” fanor och de borgerliga nationalekonomerna övergav Keynes analys och politiska recept. Profitkvoten steg ändå fram till ca år 2000 men vände sedan åter nedåt. Han har också försökt visa att det är den organiska sammansättningen av kapitalet som ligger bakom nedgångarna.

Roberts har kritiserats för att använda profitkvotens fallande tendens som universalförklaring till kriserna. Han anser sig från statistiken kunna konstatera att en viss tid efter en nedgång i den genomsnittliga profitkvoten, sjunker nyinvesteringarna. Dessa spelar en större roll än konsumtionen enligt honom för upp- och nedgångar i produktionen.

Att profiten har en avgörande roll för de beslut som kapitalet tar är nog de flesta marxister överens om. Men om förändringarna alltid beror på just ändringar i totalkapitalets ”organiska

sammansättning”, vilket var kärnan i Marx förklaring av sin lag, är förmodligen en förenkling.

Källor:

1. <https://critiqueofcrisistheory.wordpress.com/>
2. Kapitalet, band 3, kapitel 15, avsnitt 2.
3. Kapitalet, band 3, kapitel 13, ”Lagen som sådan”

Grunderna till kapitalets cirkulation, del 1

ASK ENVALL

Att redogöra för grunderna till cirkulationen av kapital i den politiska ekonomin i artikelform är ingen lätt sak. Istället för att grundligt gå igenom alla av den myriad begrepp som utgör den politiska ekonomins kosmos har jag därför här valt ett axplock av de enligt mig mer grundläggande som tas upp i Marx' Kapitalet band II och utgör en plattform att starta ifrån.

Kapitalformer och cirkulation

För att förstå den process som cirkulationen av kapital är, är det först viktigt att vi redogör vissa centrala distinktioner av olika kapitalformer. De två vanligaste uppdelningarna är i fast/rörligt kapital och i konstant/variabelt kapital.

1. Fast/rörligt kapital

Distinktionen mellan fast och rörligt kapital är inget som Marx själv upptäcker utan någon som fanns hos tidigare ekonomer och som han stödjer sig på. Enkelt sett betyder det att kapital är fast, att det är bundet i en viss form i förhållande till produktionen och cirkulationen av kapital sett till flera cykler. Exempel på detta är maskiner och fastigheter som används gång på gång i fler än en produktionscykel. Motsvarigheten är då rörligt kapital, vilket är kapital som i stället förbrukas under en cykel och tar en ny form. Exempel

är råvaror som slutar att finnas i sin form som råvara och i stället blir till en produktionsvara, såsom trä som blir pappersmassa. Värt att notera är att rörligt kapital ibland kommer att nämnas som cirkulerande kapital men att dessa är synonyma.

Egentligen är allt kapital rörligt i den bemärkelse att även maskiner och fastigheter på sikt kommer att förslitas till den grad att de slutar att vara dugliga som just maskin eller fastighet. Vid varje produktionscykel förslits dessa lite vid användning och en del av deras värde går in i varan som produceras, men detta förringar inte distinktionerna sett till en produktionscykel.

2. Konstant/variabelt kapital

Denna uppdelning var Marx den första att göra i Kapitalet band I och är en viktig förutsättning för att blottlägga att endast den del som går åt för att betala arbetskraften

Fastigheter – Maskiner – Råvaror – Bränsle – Arbetskraft

Fast kapital

utgör källan till mervärde, men det lämnar vi därhän i denna text. Konkret betyder konstant kapital den del av kapitalet som utgörs av *produktionsmedel* (byggnader, anläggningar, råvaror, hjälpmaterial). Det variabla kapitalet är den del av kapitalet som utgörs av arbetskraften.

Dessa två uppdelningar är inte ömsesidigt uteslutande och en fabrik är till exempel både fast kapital sett till cirkulationen samtidigt som den är konstant kapital i förhållande till mervärdet medan råvaror är rörligt och konstant samtidigt.

Kapitalets cirkulation

I Kapitalet band I går Marx igenom och undersöker produktionen av mervärde i *dess rena form*. Vad som menas med detta är att han bortser från alla andra, för denna fråga, irrelevanta sidor av hur det ligger till i verkligheten. Resultatet av hans undersökning blir avslöjandet av kapitalet som en historiskt framkommen social relation, utsugningförhållandet som existerar arbetare och kapitalist emellan. Det är vanligt att många (läs borgare) anklagar Marx för att bygga upp en modell som inte är applicerbar i verkligheten, men de missar ju då förstås att tanken med band I aldrig var

Rörligt/cirkulerande kapital

för att klargöra hela den kapitalistiska ekonomin. I band II och III går Marx från högre abstraktion ner till lägre och introducerar hela tiden fler element av den kapitalistiska verkligheten. Saker som i band I förbises av pedagogiskt syfte introduceras allteftersom. Ett av de viktigaste momenten som kommer in i band II är just cirkulationen eller kretsloppet av kapital, ibland kallat kretsloppsprocessen.

Den tid under vilken nytt värde produceras är endast en fas i det kretslopp, som varje kapital måste genomgå för att reproduceras. Detta kretslopp sönderfaller i två huvuddelar.

1. Vi har å ena sidan *produktionstiden*, den tid under vilken kapitalet befinner sig i form av produktivt kapital – produktionsmedel och arbete. Den sträcker sig fram till den tidpunkt, då varan är färdigproducerad och ska säljas. Inte ens hela produktionstiden är emellertid arbetstid. Den inrymmer därutöver mer eller mindre naturbetingade, nödvändiga avbrott: arbetarna måste vila, säd måste gro, spira och mogna, skog måste växa etc.
2. Å andra sidan *cirkulationstiden*. Kapitalet kan inte bara produceras

(konsumera arbetskraft) utan när en vara har producerats måste den givetvis realiseras som värde i och med sin egen försäljning. Detta innefattar både transport- och förvaringstid samt försäljning. Efter produktionstidens slut befinner sig kapitalet i tur och ordning i två olika former av cirkulationskapital: varukapital och penningkapital.

Omlopp & omslag

Den tid under vilken kapitalet är cirkulationskapital är dess *omloppstid*. Produktions- respektive omloppstiden för alltså kapitalet genom produktions- och cirkulationssfärerna och fullbordar därmed dess kretslopp. Precis som när vi pratar om allt annat menar vi med omloppstiden en generell tidsenhet för en given vara eller industrigren då det är det som för oss är av betydelse, men i praktiken kan givetvis omloppstiden för två identiska varor av samma tillverkare vara olika långa beroende på hur länge de ligger ute för försäljning.

Betraktar vi kretsloppet som en process som ständigt upprepas, så bildar summan av produktions- och omloppstid den tid under vilken kapitalet slår om, det vill säga dess *omslagstid*. Denna enhet skiljer sig beroende på vilka industrigrenar vi granskar och hur de skiljer sig rent materiellt ifrån varandra. Som ett exempel kan vi ta jordbruk i ett tempererat klimat såsom Sverige där många grödor bara kan skördas en gång per år. Således kommer omslagstiden vara 1 ggr/år. I tropiska klimat kan många av samma grödor skördas upp till tre gånger

per år om därmed ge en omslagstid på 3 ggr/år. Detta har en stor påverkan på hur pass bundet kapitalet är över tid och hur sårbara olika industrier är för kriser. Det är av denna anledning som jordbruk alltid är bland de hårdast drabbade, en misskörd på grund av anledningen X gör att jordbrukskapitalisten måste vänta tills upp till ett år igen för att få rullning på sin verksamhet medan en biltillverkare snabbt kan få igång sin fabrik igen oavsett årstid.

I nästa nummer kommer nästa del av denna artikelserie att använda sig av dessa begrepp och applicera dem på kapitalets kretslopp för att på så sätt förstå hur vi kan analysera reella företeelser som exempelvis världshandel och kriser.

Anwar Shaikh, konkurrensen och Lenin

HANS KALLENIUS

Anwar Shaikhs monumentala verk "Capitalism - Competition Conflict Crises" är en beskrivning av det han kallar för "modern klassisk" politiska ekonomi. Till de klassiska ekonomerna räknar han bl.a. Adam Smith, David Ricardo och Karl Marx. Ekonomerna som kom efteråt kallade Marx för "vulgärekonomer", vilken övergav klassikernas vetenskapliga syn på ekonomin och i stället såg som sin uppgift att försvara det kapitalistiska profitsystemet. Ett kännetecken var att de ersatte Smiths, Ricardos och Marx uppfattning att det är endast arbete som skapar värde med teorier om s.k. gränsnytta som förklaring till varupriserna.

Den under 1900-talet rådande borgerliga nationalekonomin brukar kallas missvisande för den "neoklassiska". Det borgerliga alternativet under 1900-talet var Keynes teorier, vilka höll fast vid grunderna i neoklassismen, men delvis bröt mot denna, speciellt i synen på arbetslöshetens orsaker. Neoklassikerna förklarade den med att de arbetslös egentligen inte är arbetslösa utan de frivilligt föredrar att lata sig. Efter Keynes uppstod flera s.k. postkeynesianska skolor, vilka brukar karakteriseras som "heterodoxa", därför att de är något mer kritiska än Keynes till neoklassikerna och framförallt ofta kritiska till kapitalismen.

Enligt Shaikh går det en skarp skiljelinje mellan den klassiska ekonomin och alla de efterföljande borgerliga ekonomerna i synen på *konkurrensens* natur. De klassiska ekonomerna inklusive Marx skrev om den *verkliga* konkurrensen, vilken kan beskrivas som *ett krig*, medan de liknar den vid *balett*.

En viktigt kännetecken på den verkliga konkurrensen i en kapitalistisk ekonomi är att den tar en viss *tid* på sig att närma sig marknadspriset för en vara. Detta till skillnad från den neoklassiska synen att "Marknaden" på något mirakulöst sätt omedelbart hittar det pris som utjämnar tillgång och efterfrågan. En av de stora inom neoklassisk ekonomi, fransmannen Léon Walras, var tvungen att ta till en fiktiv auktionsutropare för att förklara hur jämviktspriset uppstår.

En annan viktig skillnad enligt Shaikh är att de konkurrenskraftigaste kapitalistiska företagen *sätter* ett pris, medan neoklassikerna menar att priset är något givet för företagen, vilka "tar" priset.

De heterodoxa ekonomerna skiljer sig från de neoklassiska genom att de erkänner förekomsten av monopol och oligopol och därför försöker de ge en mer rättvisande bild av hur ekonomin faktiskt fungerar. Shaikhs kritik mot dessa är att de också

utgår från neoklassikernas fantasibild av den perfekta marknaden. De försöker ge en bättre beskrivning av verkligheten genom att fokusera på avvikelserna i verkligheten från neoklassikernas teoretiska modeller. Shaikh menar att man måste förkasta den neoklassiska modellen i grunden och liksom klassikerna låta sina teorier utgå från en realistisk beskrivning av hur ekonomin faktiskt fungerar.

En fördel med de neoklassiska teorin har varit att de modeller som den utgår från lämpar sig för matematisk behandling, närmare bestämt för den differentialkalkyl som Newton skapade för att beskriva sin mekanik. För att detta ska vara möjligt är det naturligt att den modell som matematiken ska tillämpas på, måste vara väldigt enkel. Den neoklassiska teorin utgå då från drastiska förenklingar som att både producenter och konsumenter har tillgång till fullständig information alla varor och att alla ekonomiska aktörer är hundra procent rationella och inställda på att endast maximera sina egna intressen.

Shaikh anser att de antaganden om människors beteenden man behöver göra som ekonom är betydligt mer realistiska. Trots att ekonomin består av hundratusentals transaktioner i till synes ett kaotiskt tillstånd uppstår det faktiskt tendenser, mönster och "lagar" på en kollektiv nivå. Dessa kan beskrivas vetenskapligt. Shaikh beskriver hur moderna klassiska ekonomer även kan ta hjälp av de matematiska tekniker som neoklassikerna älskar att leka med.

Kapitalismen fungerar enligt Shaikh

idag i stort sett på det sätt som Marx beskrev redan på 1800-talet i Kapitalet. Vi behöver inga nya ekonomiska lagar förutom de som Marx tog upp i Kapitalet: lagen om kapitalets koncentration och centralisation, lagen om profitkvotens fallande tendens, lagen om den den permanenta arbetslösheten, m.m.. Det betyder förstås inte att det innte hänt en del sedan 1800-talet. Kopplingen mellan pengar och guld upphörde t.ex. enligt Shaikh på 1930-talet, vilket möjliggjorde den enorma inflation vi haft sedan dess.

Shaikh kritiserade tidigt de liberala hyllningarna av frihandeln, vilka trumpetades ut under den nyliberala globaliseringen, då tullar avskaffades och kapitalrörelser över nationsgränserna släpptes fria. Ricardos teori om "komparativa fördelar" som motiverade Englands frihandelspolitik under imperiets storhetstid har in i våra dagar tjänat som teoretisk motivering för de borgerliga nationalekonomerna. Frihandel gynnar ju enligt denna teori alla länder, som bör satsa på de branscher som är gynnsammast i det egna landet.

Men Shaikh visade att särskilt efter att kapitalets frihet att röra sig globalt slagit igenom, så gäller samma sak både för det inhemska och det exporterade kapitalet: det starkare kapitalet slår ut det svagare.

Vid några tillfällen har Shaikh uttalat sig kritiskt om Lenins teori om imperialismen i "Imperialismen som kapitalismens högsta stadium" från 1916. Lenin har då uppfattats av honom som en anhängare av vanlig tanke inom delar av vänstern att

den "fria konkurrensen" under 1800-talet skulle ha avlöst av ett stadium, där monopolen upphävt konkurrensen och därigenom lagt grunden till ett helt nytt imperialistiskt stadium av kapitalismen. Men det där är nog delvis en förenklad bild av Lenins teori.

Visserligen finns det en del tillspetsade, ensidiga och ganska odialektiska *formuleringar* i Lenins bok, formuleringar som delvis strider mot innehållet i boken i övrigt:

Det ekonomiskt grundläggande i denna process är, att den kapitalistiska fria konkurrensen avlöses av kapitalistiska monopol. Den fria konkurrensen är den grundläggande egenskapen hos kapitalismen och varuproduktionen överhuvud taget. Monopolet är den direkta motsatsen till den fria konkurrensen.

Men Lenin skriver faktiskt också senare:

Men samtidigt som monopolen växer fram ur den fria konkurrensen, upphäver de den inte, utan de existerar över och vid sidan av densamma och framkallar härmed en mängd synnerligen skarpa och tillspetsade motsägelser, slitningar och konflikter.

Alltså existerar de båda motsatserna konkurrens och monopol tillsammans i en dialektisk enhet. Konkurrensen leder till monopol, vilken efter en tid upplöses av konkurrens från nya kapital. Ett tillstånd med uteslutande monopol är nästan otänkbart under kapitalismen. Och det har som bekant efter mer än ett sekel efter Lenins analys ännu inte uppstått ett sådant tillstånd. Den "globala diktaturen" som en

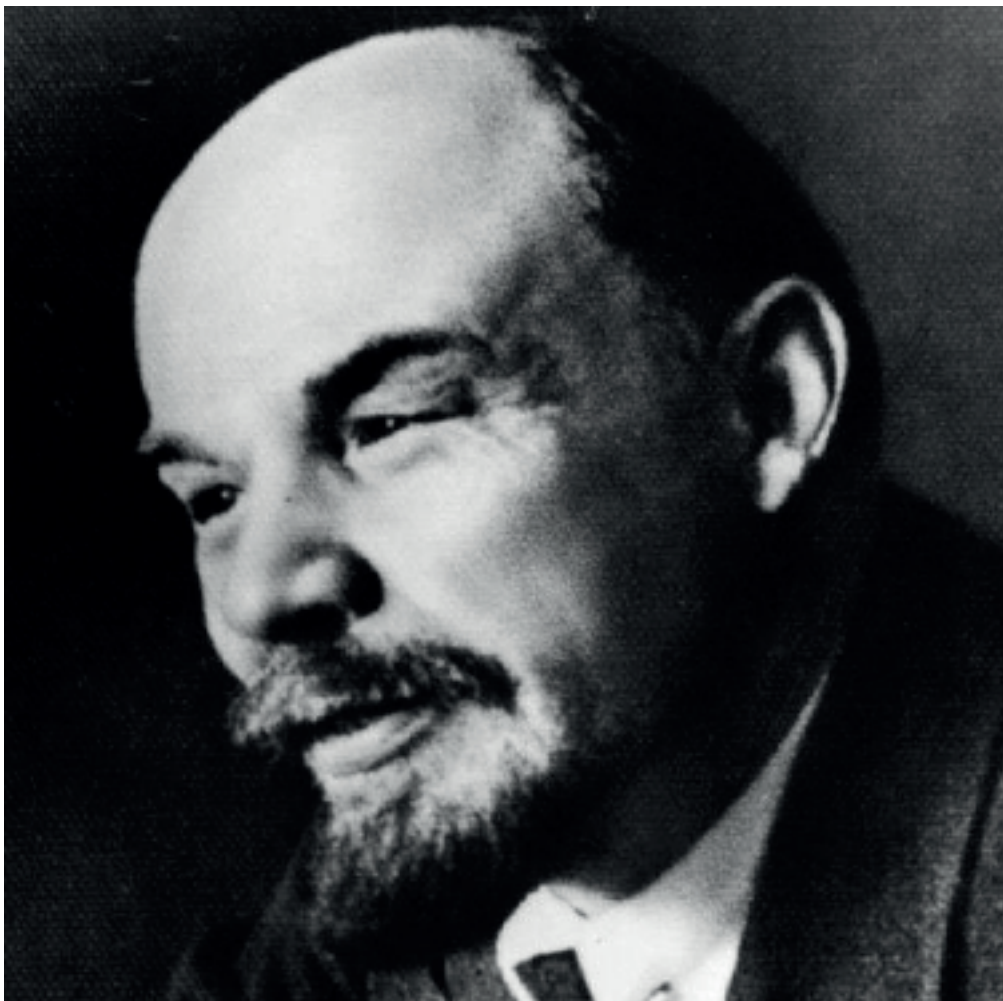
del konspirationsteoretiker är rädda för tycks ännu vara ganska avlägsen!

Med den "fria konkurrensen" menade Lenin neoklassiskernas "perfekta konkurrens" utan den motsvarar snarare Shaikhs krigsliknande "verkliga konkurrens".

Vad var egentligen det *nya* med kapitalismens imperialistiska stadium? Om man med imperialism menar staters politik att expandera och militärt behärska andra länder, så är det ju inget nytt. De kapitalistiska stormakterna har bedrivit en sådan imperialistisk politik ända sedan kapitalismen växte fram från ca 1500 e. Kr. Mer eller mindre stora imperier som krävt tribut av omkringliggande områden har ju också funnits sedan bronsåldern.

Det nya som Lenin pekade på var att den "moderna imperialismen" hade en annan *ekonomisk grundval* än den kapitalism som byggde kolonialvälden på 1800-talet. Punkt ett i Lenins kända "definition" i fem punkter var "*Koncentration av produktion och kapital, vilken uppnått ett så högt utvecklingsstadium, att den skapat monopolen, vilka spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet.*" Den här formuleringen har bristen att inte påpeka att "monopolen" faktiskt samtidigt *skärper* konkurrensen, även om det påpekas på andra håll i texten.

Nästa punkt tar upp ett annat ekonomisk förhållande som spelade roll för den imperialistiska utsugningen av beroende länder genom att försätta dem i skuldslaveri:

Vladimir Lenin

Bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet och uppkomsten av en finansoligarki på grundval av detta "finanskapital".

Den tredje punkten tar upp att *"Kapitalexporten, till åtskillnad från varuexporten, erhåller synnerlig betydelse"*. Kapitalexporten omfattar både lån till

andra länder och direkta investeringar, vilka behöver "beskydd" från den imperialistiska staten.

Punkt 4, *"Internationella monopolistiska sammanslutningar av kapitalister, vilka delar världen mellan sig, bildas"*. Kapitalister inom länder och mellan dem samarbetar med varandra. Men

dessas samarbeten upphör med jämna mellanrum, vilket Lenin också påpekar. Samarbete och kamp växlar med varandra och består jämsides.

Den sista punkten, *”Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna är avslutad”* framstår som kanske det mest karakteristiska med den ”moderna imperialismen” jämfört med den tidigare. Punkten innebär ju att expansion av en stat bara kan ske på bekostnad av en annan. Sannolikheten för konflikter och krig ökar alltså, vilket verkligen kan bekräftas av 1900-talets historia.

En anledning till beteckningen ”imperialismens högsta stadium” är att Lenin dels såg att de skärpta konflikterna skulle kunna leda till inte bara krig utan även revolutioner. Imperialismen är tröskeln till socialismen inte för att kapitalismen upphört att vara kapitalism utan för att den högt utvecklade ekonomin nu möjliggjorde upprättande av ett helt nytt samhällsskick, socialismen. Men därtill krävs att arbetarklassen medvetet skapar detta nya samhälle. 1900-talets historia visar att den ”döende kapitalismen” inte själv döer utan vara länge.

Den storpolitiska konstellation med två ungefär jämnstarka imperialistiska block som fanns inför första världskriget har ändrat skepnad flera gånger. Vi har haft en lång period efter andra världskriget med en dominerande imperialistmakt, USA. Det kan förefalla som om den idé hos Kautsky, som Lenin kritiserade,

om en möjlig ”superimperialism” hade förverkligats. Men idag är USA i färd med att delvis förlora sin absoluta hegemoni.

De ledande kapitalistiska staterna, USA, EU och Japan, har under efterkrigstiden samarbetat om att plundra de utsugna länderna. Men Lenin påpekade att liksom oligopolen, som delar upp marknaden mellan sig, tenderar att efter en tid sönderfalla, så gäller det även för imperialistiska allianser.

Ryssland vägrar numera att vara lika underdånig som EU och Japan gentemot USA. Kina som växande ekonomisk stormakt har ännu inte i någon högre grad bedrivit någon klassisk militär erövringspolitik. Vi har ett ganska annorlunda läge storpolitiskt idag jämfört med 1916, samtidigt som många av de företeelser som Lenin beskrev fortfarande existerar. Det ekonomiska, politiska och det militära är mer sammanflätade än någonsin. En konkret analys av säregenheterna i dagens situation behövs därför.

Vad är logistik?

ASK ENVALL

Vad är logistik?

Logistik är en mångfaldig term. Det namnger en bransch i sig, bestående av företag som hanterar administrationen av frakt och mottagning för andra företag eller internt inom en koncern. Logistikerna hanterar av varor och tjänster innefattar mer än ren transport och sträcker sig bland annat till hanteringen av informationsflöden, hanteringen av gods, produktion, emballering, inventering, lagerhållning samt säkerhet. Likväl hänvisar det också, metonymt, till en omvandling av kapitalistisk produktion totalt sett, den "logistiska revolutionen". Denna term syftar till cirkulationens triumf över produktionen. I kapitalistens ideella världsbild är tillverkningen bara ett ögonblick i ett kontinuerligt, heraklitiskt flöde¹, fabriker blir modulära utbytbara komponenter i globala processer som, åtskilda av tusentals mil, kan kombineras och rekombineras enligt kapitalets föränderliga nycker.

Logistik syftar till att överföra allt fast kapital till rörligt kapital, i försök att imitera och anpassa sig till den renaste och mest likvida formen som kapital tar: pengar. Detta är naturligtvis omöjligt,

1. Herakleitos benämns ofta som den första dialektikern och är bakom termen *phanta rhei* – allting flyter.
2. Omloppstiden är den tid som en vara är ute i omlopp, från fabriken till dess att köpet blir realiserat och genererar vinst för kapitalisten. Detta inräknar både tiden för transport och tiden då varan ligger osåld i butik/lager. Omslagstiden är omloppstiden plus produktionstiden och

eftersom valoriseringsprocessen kräver fasta kapitalutgifter någon gång längs reproduktionskretsarna och därför att någon någonstans måste ta på sig risken med att investera i orörliga anläggningar och maskiner. Likväl handlar logistik om att mildra denna risk, det handlar om att omvandla ett produktionssätt till ett cirkulationssätt, där frekvenser och kapacitet hos kapitalets kretsar maximeras till yttersta gräns. Eller omvänt logistiken blir till ett produktionssätt. Först tillämpas logiken för produktion på logistiken och den utvecklas efter fabriksmodellen. Sedan kopplas produktionen och logistiken samman och då kommer produktionen att anpassas och ändra karaktär efter det rådande cirkulationssättet.

Vad är logistikens bruksvärde?

Varför vände sig kapitalet till logistik? Varför omorganiserades kapitalet på detta sätt? I strävan efter vilka fördelar och som svar på vilka problem? Ett svar, antytt ovan, är att logistik är en enkel accelerator för varuflöden. Logistik är en metod för att minska kapitalets omloppstid och därmed omslagstiden vilket i sin tur höjer den totala vinsten för en given period.² Korta omloppstider

och snabba produktionscykler kan ge mycket höga totala vinster med till och med de mycket låga vinstnivåerna (per omsättning) som kapitalister stötte på 1970-talet. Logistik var alltså en lösning på "den långa nedgången" som uppstod på 1970-talet och den allmänna kris som den inledde, då möjligheter till vinstdrift genom investeringar i den produktiva apparaten (i nya anläggningar och maskiner) började försvinna.

Det andra svaret är att kapitalet genom logistiken helt enkelt kan manövrera ut arbetarklassen och de demokratiska reformer som denna klass genom kamp har tillförsäkrat sig. Genom att förflytta produktion till delar av världen där utsagningsgraden är högre kan både lägre marginalkostnader och en försvagning av den inhemska arbetarklassen åstadkommas. Här blir det tydligt att vi måste se logistikens tillämpning inte enbart som en effektivisering utan som en militär manöver som utövas gentemot arbetarklassen.

Toyota och JIT

I många debatter återopas begreppet "globalisering" för att förstå den internationella handeln inom kapitalismen, som ett eko av antiglobaliseringsrörelsen i början av 2000-talet. Likväl har det alltid varit oklart vad termen "globalisering" ska betyda, som markör för en ny historisk fas? Kapitalismen har varit global från första början och har kommit fram ur den bloddrivna gjutformen i den tidiga moderna periodens handelsutvidgning.

Senare matades dess fabriker av världsomfattande flöden av insatsvaror och producerade för en marknad som också var internationell. Den verkliga frågan är alltså vilken typ av globalisering vi har idag. Vad är *differentia specifica* för dagens globalisering? Vad är det exakta förhållandet mellan produktion och cirkulation?

Dagens distributionskedjor kännetecknas inte bara av deras världsomfattande och otroliga hastighet utan av deras direkta integrering av tillverkning och detaljhandel, deras harmonisering av produktionens och konsumtionens rytmer. Sedan 1980-talet har borgerliga författare uppskattat värdet av "magra" och "flexibla" produktionsmodeller, där leverantörer upprätthåller förmågan att expandera och åtstrama produktionen, samt ändra de typer av insatsvaror som används i produktionen, genom att förlita sig på ett nätverk av underleverantörer, tillfälligt anställda och förändrade organisationsstrukturer, anpassningar som kräver exakt kontroll över flödet av varor och information mellan enheterna. Ursprungligen associerade med *Toyota Production System* (TPS) och japanska tillverkare i allmänhet identifieras dessa företagsformer ofta med det lösa namnet *Just In Time* (JIT), som i specifik mening hänvisar till en form av lagerhantering och i allmänhet en produktionsfilosofi där företag syftar till att eliminera stående lager (oavsett om de produceras internt eller mottas från leverantörer). Hämtad delvis från japanerna och delvis från

är därmed alltid större än omloppet. I andra sammanhang kan en stöta på omsättningstid/hastighet men vilket är närliggande men inte används av Marx.

angloamerikansk cybernetik är JIT en cirkulationsfokuserad produktionsfilosofi, orienterad kring ett koncept av ”kontinuerligt flöde” som ser allt som inte är i rörelse som en form av slöseri (*muda* på japanska), ett drag på vinster. JIT syftar till att underkasta all produktion under cirkulationsförhållanden och trycka dess hastighet så långt mot informationsöverföringens ljushastighet som möjligt.

I JIT-system måste tillverkare samordna leverantörer i kedjan med köpare, så hastigheten ensam är otillräcklig och rätt tajmning är avgörande. Genom exakt samordning kan företagen vända det traditionella köpare-säljarförhållandet där varorna först produceras och sedan säljs till en konsument. Genom att fylla på varor precis när de säljs, utan lageruppbyggnad under vägen, utför JIT-företag ett ”trick”, vilket gör att det verkar som om de bara tillverkar produkter som redan har sålts till slutkonsument. I motsats till den äldre modellen ”push-produktion”, där fabriker genererade massiva lager av varor som återförsäljare skulle rensa från marknaden med kampanjer och kuponger, så tar dagens ”pull-produktionssystem” och delar återförsäljares PoS-information (*Point of Sale*) med sina leverantörer som sedan snabbt kan fylla på återförsäljarnas lager. Detta har lett till en funktionell integration av leverantörer och återförsäljare, under villkor där återförsäljarna ofta har överhanden. Massiva köpare som Wal-Mart förminska sina leverantörer

till rena vasaller, kontrollerar direkt produktdesign och prissättning samtidigt som de behåller flexibiliteten att säga upp ett kontrakt om det behövs. De får fördelarna med vertikal integration³ utan det ansvar som kommer från formellt ägande. I början av 1980-talet trodde vissa idealistiska liberaler att betoning på flexibilitet och dynamik skulle flytta maktbalansen från stora icke flexibla multinationella företag till små, smidiga företag, men mager produktion (*lean production*) har i stället bara inneburit en metamorfos snarare än en försvagning av multinationella företags makt.

”Logistikrevolutionen”

Mager produktion, flexibilitet, just-in-time lagersystem, ”pull-produktion”: var och en av dessa innovationer i jakt på lägre produktionskostnader, det vill säga löner, utgör nu en del av den så kallade ”logistikrevolutionen” och motsvarande logistikindustri, som består av interna och tredjepartsspecialister inom supply chain, design och management. Med hjälp av de tekniska omvandlingarna inom sjöfarts- och transportindustrin, i synnerhet containerisering, liksom möjligheterna med informations- och kommunikationsteknik, samordnar logistikarbetare nu olika aspekter av produktionen och cirkulationsflöden över stora internationella avstånd, vilket säkerställer var och när insatsvaror ska tillgodoses och hastigheten på produktionen. Det bekräftar sanningen i den ofta citerade passagen från Marx *Grundrisse* om den trendmässiga

3. Vertikal integration innebär att företag producerar alla insatsvaror i den egna produktionen som tidigare utförts av underleverantörer.

utvecklingen av världsmarknaden. Genom logistik, strävar kapitalet samtidigt efter en större förlängning av marknaden och efter en större förintelse av rummet med tiden.⁴ Men logistik är mer än en utvidgning av världsmarknaden i rum och accelereringen av handelsflöden: det är den aktiva makten att samordna och koreografera, makten att sammanfoga och dela flöden; att påskynda och sakta ner; att ändra typen av producerad råvara, dess ursprung och destinationspunkt, samt att slutligen samla in och distribuera kunskap om produktion, rörelse och försäljning av varor när de strömmar över nätet.

Fram till andra världskriget fanns inte företags- eller affärslogistiken alls. I stället var logistik en rent militär affär, med hänvisning till de metoder som arméer använde för att försörja sig själva. Det gick ut på att flytta leveranser från bas till frontlinje, ett vardagligt men grundläggande förehavande som

4. Medan alltså kapitalet å ena sidan måste sträva efter att riva ner varje hinder för kommunikationen, d.v.s. för utbytet, och lägga under sig hela världen som sin marknad, strävar det å andra sidan efter att tillintetgöra rummet med hjälp av tiden, d.v.s. att reducera den tid som det tar att komma från ett ställe till ett annat till ett minimum. Ju mer utvecklat kapitalet är, ju vidsträcktare den marknad är, på vilken det cirkulerar och som utgör cirkulationens bana i rummet - desto mer strävar det samtidigt efter större utbredning av marknaden och efter ytterligare tillintetgörande av rummet genom tidsbesparing. – Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin, Kapitel 28 – Kapitalets universella tendens, Marx, 1858.

5. Thukydides, född i Álimos mellan 460 f.Kr. och 455 f.Kr., död mellan 411 f.Kr. och 397 f.Kr., var en grekisk general och historiker. Författare till verket *Historia om det peloponnesiska kriget*, som åskådliggör kriget mellan Sparta och Aten fram till 411 f.Kr.

6. RFID står för Radio Frequency Identification är en teknik för att läsa information via transpondrar. De billigaste och enklaste varianterna har en väldigt enkel uppbyggnad och de består endast av ett unikt nummer som de kan sända ut några decimeter. Detta är den vanligaste sort som används idag. I denna typ av RFID-transponder har man all information lagrad i en databas. Posten där informationen finns lagrad är bunden till det unika ID-numret. Vardagliga exempel på detta är våra busskort, liftkort, passering genom tullar, betalstationer, pass, stöldskydd i butiker, bokningssystem, bibliotek, i nyare bilar m.m.

militärhistoriker sedan Thukydides⁵ har erkänt som en viktig avgörande faktor för framgången med expeditjonskrig. Affärslogistik som ett distinkt område utvecklades på 1950-talet och byggde på innovationer inom militärlogistik och bygger på utbytet av personal mellan militären, industrin och akademien som var så karakteristisk för efterkrigstiden. Det vidareutvecklades från områdena cybernetik, informationsteori och systemteori. Förbindelsen mellan militär och företagslogistik förblev intim och är så även idag. Till exempel: även om Malcolm McLean introducerade stapelbara fraktcontainrar på 1950-talet och redan hade lyckats omfatta några inrikes transportlinjer i USA såsom containerfrakt, var det Sea-Land Services containerbaserade lösning på Vietnamkrigets logistikkras som generaliserade tekniken och visade dess effektivitet för internationell handel. På samma sätt distribuerades RFID- teknik⁶

först av den amerikanska militären i Irak och Afghanistan, vid samma tidpunkt som Wal-Mart börjar utforska dess användning. Strax därefter utfärdade försvarsdepartementet och Wal-Mart mandat till sina största leverantörer och krävde att de skulle använda RFID-taggar på sina varor. Länken mellan företagslogistik och militärlogistik är så stark att de många Wal-Mart-cheferna och cheferna som sätter standarden för logistikbranschen som helhet kommer från militären.

Horisonter och framtidsutsikter

Varför ska vi veta allt detta?

Det är av viktigt för oss att ha en förståelse över de grundläggande dragen i dagens logistik. Genom att analysera vår omgivning kan vi förstå den specifika påverkan logistiska kedjor har på den borgerliga staten och kapitalet. Det finns en anledning till att logistikarbetarnas strejker eller punktblockader skrämmer kapitalisterna i vår samtid. Att ha en överskådlighet och inneha kontrollen över logistiken innebär att ha makt. De kapitalister som besitter detta är den borgargrupp som har en enorm makt över nationer och andra borgare som inte har, eller använder sig utav en mer rudimentär form av logistik. Med denna förståelse för hur cirkulation av kapital och dess kontroll fungerar i en materiell verklighet kan vi börja förstå saker såsom konflikten mellan de västerländska imperialiststaterna och uppåtgående imperialiststater som Kina. Vi kan förstå logiken i deras agerande gentemot varandra.

Det är också viktigt då det logistiska

systemet är uppbyggt som ett världsomspännande nätverk och det är falskt att tro att logistiken som sådan är något som kan beslagtas, det totala logistiksystemet tillhör kapitalet. Vi måste förstå att målet här är att krossa det nuvarande logistiska systemet för att kunna bygga upp något annat. Det går inte att särkoppla en enhet, såsom ett företag, från det logistiska systemet utan att behöva vara helt självförsörjande.